

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА
Факультет економіки і підприємництва

Кафедра економіки

Допущено до захисту

“ _____ ” _____ 2023 р.

Зав. кафедри, к.е.н., доцент

_____ **Алла ОСІПОВА**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
МАГІСТРА

ДЕРЖАВНЕ АНТИКРИЗОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Виконала – студентка 2 курсу, групи 21 м-е
освітньої програми «Бізнес-економіка»
спеціальності 051 Економіка

Назаренко Вікторія Володимирівна

Науковий керівник – к.е.н., доцент

Осіпова Алла Анастасіївна

ЗМІСТ

	ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1.	ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	9
РОЗДІЛ 2.	АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	20
2.1.	Історичний огляд антикризових заходів в Україні	20
2.2.	Сучасний стан та проблеми антикризового регулювання в Україні	23
2.3.	Аналіз ефективності державних антикризових програм	33
РОЗДІЛ 3.	НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	46
	ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ВСТУП

Антикризове регулювання – це комплекс заходів і методів, спрямованих на запобігання кризовим ситуаціям в економіці, мінімізацію їх наслідків та відновлення стабільного розвитку. Його сутність здійснюється у визначенні, аналізі та використанні причин і факторів, що призводять до кризи, а також у розробці стратегій виходу з кризи.

Роль держави в економічному регулюванні є складною та багатогранною, еволюціонуючи від класичного лібералізму мінімального державного втручання, запропонованого Адамом Смітом, до активної ролі держави, підтриманої Кейнсом, особливо під час криз, з метою забезпечення макроекономічної рівноваги та соціального захисту. Це включає макростабілізацію, регуляторну архітектуру, ринкову довіру, перерозподіл ресурсів, зниження системних ризиків, інновації та координацію міжнародної політики.

Реалізація антикризової політики під час воєнного стану має вирішальне значення для гарантування безпеки, оборони та операційної стабільності регіонів. Це вимагає ретельної та підзвітної стратегії, яка враховує всі аспекти безпеки та залучає різних партнерів. Водночас, така політика необхідна для витривалості та майбутнього зростання регіону в умовах воєнних викликів.

Об'єкт дослідження – механізм державного антикризового регулювання економіки.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних основ і практичних підходів до вдосконалення та оцінки результатів функціонування державного антикризового регулювання економіки в Україні.

Методи дослідження: інформацію для дослідження було отримано з низки джерел, включаючи чинні та попередні нормативні документи, законодавчі акти України, наукові монографії та опубліковані роботи вітчизняних і міжнародних дослідників та експертів. Також були використані звіти та аналітичні записки Національного банку України, Міністерства економіки України, Міністерства соціальної політики, Рахункової палати України, різних дослідницьких

організацій та українських державних установ.

Результати дослідження були апробовані на III Міжнародній науково-практичній конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти», 9–10 листопада 2023 року, Одеський державний аграрний університет (тема доповіді: Державне антикризове регулювання економіки).

Кваліфікаційну роботу викладено на 60 сторінках основного тексту, включаючи 5 таблиць і 13 рисунків. Список використаних джерел налічує 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Криза є невід'ємним елементом постійного суспільного прогресу, виступаючи каталізатором як еволюційних, так і революційних перетворень у різних сферах людського життя, включаючи соціальну, науково-технічну, економічну та духовну сфери. Характеристики кризи, такі як її різновид, тип, походження, масштаб і специфіка перебігу, визначають її керованість. Ця варіативність підкреслює необхідність впровадження ефективних механізмів антикризового регулювання.

Від свого зародження як ключового аспекту державного регулювання, започаткованого Д. М. Кейнсом під час Великої депресії (1929–1933 рр.), антикризове управління зазнало значних змін. Ці зміни включають в себе зміну його масштабу та сфери застосування, діапазону регуляторних впливів, методів, що використовуються в макроекономічному управлінні, та їх взаємодоповнюючих аспектів. В Україні ці трансформаційні зрушення були особливо помітними при розробці та реалізації антикризових стратегій під час криз 1991–1999 і 2008–2009 років.

Особливості державного регулювання економіки України в кризовий і посткризовий періоди широко досліджувалися значною групою як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких Булик О. [26], Беккер Т., Богдан Т., Айхенгрін Ю., Городніченко С., Гур'єв С., Джонсон Т., Милованов К., Рогофф і Б. Ведер ді Мауро [20], Городніченко Ю. [30], Юрків Ю. [68], Дмитренко О. [35], Косаревич С. [44], Бадрак Д. [19], Олешко А. [17]. Їх дослідження широко охоплюють антикризове управління як на державних, так і на приватних підприємствах.

Підходи до антикризового управління, як правило, поділяються на кілька ключових напрямів:

1. Превентивні механізми: сюди входять стратегії, спрямовані на

запобігання виникненню кризових ситуацій. Деякі вчені підкреслюють важливість розробки та впровадження превентивних стратегій.

2. Інноваційні рішення для виходу з кризових ситуацій: цей підхід зосереджений на розробці та застосуванні інноваційних методів для подолання кризових ситуацій.

3. Відновлення платоспроможності та фінансової стійкості: ця стратегія зосереджена на відновленні фінансової рівноваги та забезпеченні стабільності підприємств.

4. Взаємовідносини на рівні підприємства: ця сфера охоплює організаційну структуру, управлінські процеси та відносини всередині підприємств, підкреслюючи внутрішню динаміку, яка сприяє управлінню кризою та її вирішенню.

Ці різноманітні підходи вказують на багатогранну природу антикризового управління та необхідність комплексного розуміння і застосування різноманітних стратегій для ефективного подолання та пом'якшення кризових ситуацій.

Антикризове регулювання в національній економіці є дійсно важливим процесом, який передбачає цілеспрямовані зусилля органів державної влади. Основною метою такого регулювання є передбачення, пом'якшення та мінімізація негативних наслідків кризових ситуацій. Це має вирішальне значення для підтримки та забезпечення сталого розвитку економіки. Таке регулювання вимагає стратегічного планування, своєчасного втручання та ефективної реалізації політики, щоб пройти через періоди економічної нестабільності та сприяти відновленню і зростанню [17].

Загалом антикризове управління – це комплекс заходів і методів, спрямованих на запобігання кризовим ситуаціям в економіці, мінімізацію їх наслідків та відновлення стабільного розвитку. Його сутність здійснюється у визначенні, аналізі та використанні причин і факторів, що призводять до кризи, а також у розробці стратегій виходу з кризи.

Антикризове управління включає:

- профілактику криз: розробка та реалізація довгострокових стратегій, спрямованих на попередження цих криз. Це включає розробку резервних планів, зміцнення фінансової стійкості організацій, підвищення гнучкості бізнес-процесів;

- виявлення та аналіз кризових ознак: постійний моніторинг зовнішнього та внутрішнього середовища на предмет виявлення ранніх криз. Це включає аналіз фінансових показників, ринкових тенденцій, змін у поведінці споживачів;

- реагування на кризу: розробка та реалізація короткострокових заходів для мінімізації наслідків кризи. Це може включати реструктуризацію боргів, оптимізацію витрат, зміни в стратегії продажів;

- відновлення після кризи: планування та виконання дій для відновлення стабільного розвитку після подолання кризи. Це охоплює перегляд бізнес-моделей, впровадження інновацій, зміцнення відносин з клієнтами;

- антикризове управління вимагає гнучкості, швидкості реакції, здатності до адаптації та ефективного лідерства. Він включає роботу з відкритими сторонами, включаючи акціонерів, співробітників, клієнтів, постачальників, регуляторів та громадськість.

Ефективне антикризове управління дозволяє зменшити фінансові втрати, зберегти репутацію та довіру до компанії, а також забезпечити підґрунтя для майбутнього розвитку та зростання.

Роль держави в антикризовому регулюванні економіки є комплексною та багатогранною. Згідно з класичною теорією Адама Сміта, основна ідея лібералізму виникає в мінімальному втручанні держави в економіці та ринковому саморегулюванні. Однак, з часом стало очевидним, що держава має відігравати активнішу роль у вирішенні кризових явищ, соціального захисту населення, розвитку науково-технічного прогресу та контролю за діяльністю великих корпорацій. Джон Мейнард Кейнс, ідеолог активного втручання держави в економіку, стверджував, що вільний ринок не має внутрішнього механізму для забезпечення макроекономічної рівноваги та важливо поєднувати саморегуляцію ринку з державним регулюванням, особливо під час кризи.

По суті, роль держави в антикризовому регулюванні є багатогранною і передбачає як пряме втручання, так і створення сприятливого середовища для сталого економічного зростання та стабільності. Ця роль вимагає балансу між заходами, адаптованими до специфіки та контексту кожної економічної кризи. Роль держави полягає в наступному:

- макростабілізаційний агент – держава відіграє ключову роль у підтримці макроекономічної стабільності через монетарну та фінансову політику. Це включає коригування процентних ставок, контроль інфляції, управління державними видатками та оподаткуванням для пом'якшення наслідків економічних спадів.

- архітектор регуляторної бази – держава несе відповідальність за створення надійної законодавчої та регуляторної бази, яка забезпечує ефективність та справедливість ринку, запобігає ринковим збоям та сприяє стабільному економічному середовищу. Це передбачає впровадження політики, яка регулює фінансові ринки, захищає права споживачів та сприяє чесній конкуренції.

- зміцнення довіри до ринку – під час кризи держава виступає ключовим гравцем у відновленні та підтримці довіри інвесторів та споживачів. Цього можна досягти за допомогою прозорої та ефективної комунікації політики, впровадження надійної та послідовної економічної політики, а також надання гарантій або допомоги у разі необхідності.

- перерозподільовач ресурсів – держава перерозподіляє ресурси під час кризи для підтримки вразливих секторів, управління безробіттям та стимулювання економічної активності. Це включає цільові фінансові стимули, субсидії, податкові пільги та програми соціальної допомоги.

- зменшення системних ризиків: держава відіграє важливу роль у виявленні та пом'якшенні системних ризиків для економіки, таких як нестабільність фінансового сектору або значний промисловий спад. Це включає нагляд за фінансовими установами, впровадження пруденційних норм та надання підтримки ліквідності для запобігання системним колапсам.

– каталізатор інновацій та зростання: держава може стимулювати інновації та довгострокове економічне зростання, інвестуючи в інфраструктуру, освіту, наукові дослідження і розробки та технології, особливо на етапі посткризового відновлення.

– координатор міжнародної економічної політики: у взаємопов'язаній глобальній економіці держава повинна брати участь у координації міжнародної економічної політики для управління транскордонними фінансовими потоками, узгодження монетарної та фіскальної політики та участі в міжнародних економічних інституціях.

Економічна роль держави полягає у стратегічному впливі на соціально-економічний розвиток та сприянні як еволюційному, так і революційному прогресу в суспільних структурах, технологіях, методах виробництва та людському капіталі. Історично в економічній політиці сформувалися два протилежні ідеологічні підходи: лібералізм і кейнсіанство. Неоліберальний підхід наголошує на механізмах вільного ринку як центральному елементі соціальної взаємодії, виступаючи за дерегуляцію економічного життя та мінімізацію державного втручання у фінансові ринки та ринки капіталу.

Наприкінці 20-го і на початку 21-го століть, на тлі зростання споживацької економіки, акцент на людину як на ядро суспільних цінностей зменшився, що призвело до того, що роль держави зосередилася на контролі за грошовою масою – монетаристська перспектива, що сформувалася під впливом неоліберальних економічних принципів. Цей підхід керував ринковими реформами в пострадянських країнах, які, на жаль, призвели до часткового руйнування їхніх національних економічних систем.

Наслідки неоліберальної політики вийшли за межі економічних аспектів і вплинули на соціальний, технологічний та інноваційний прогрес. Наслідки неолібералізму в економічній сфері включають:

1. Перехід від інновацій у матеріальному виробництві до домінування фінансового капіталу, що трансформувало економічний цикл від «товар-гроші-товари» до «гроші-товари-гроші».

2. Перехід від матеріальної до фінансової експансії, коли конкуренція перемістилася з матеріального виробництва у фінансову сферу. Ця зміна змінила соціально-економічну мету інновацій: вони все частіше використовувалися для максимізації прибутку на капітал, а не для підвищення ефективності та збереження ресурсів.

3. Зростаюча перевага зайнятості у фінансовому секторі над науковою та виробничою сферами, насамперед через значно вищий рівень оплати праці у фінансовому секторі.

Ці тенденції відображають значний вплив неоліберальних економічних доктрин на різні аспекти економічного та соціального життя.

Прийняття неоліберальних економічних принципів призвело до значного скорочення регуляторного впливу держави – процесу, відомого як економічна та фінансова дерегуляція. Ця зміна в економічній політиці мала кілька помітних наслідків:

- уповільнення темпів зростання ВВП на душу населення: з кінця 1970-х років спостерігається помітне зниження темпів зростання ВВП на душу населення, що свідчить про уповільнення економічного розвитку та процвітання;
- розширення технологічного розриву: розрив у технологічних можливостях між високорозвиненими країнами та рештою світу збільшився, поглиблюючи глобальну нерівність у технологічному розвитку та доступі до нього;
- зростання економічної нерівності: спостерігається посилення економічної нерівності серед населення зі значним збільшенням розриву в доходах між найбагатшими та найбіднішими верствами населення;
- відволікання фінансових ресурсів: фінансові ресурси все більше перетікають з реального сектору економіки у сферу розваг, у тому числі у сферу азартних ігор, що свідчить про зміну інвестиційних пріоритетів;
- спотворений фінансовий сектор: фінансовий сектор зазнав помітних змін, які характеризуються: збільшенням спекулятивних операцій, що призвело до явища, описаного як «соросизація економіки», коли більша частка прибутків

генерується у фінансовому секторі; інфляція вартості активів і поширення складних фінансових інструментів, таких як деривативи, загальна вартість яких значно перевищує світовий ВВП; паразитичні практики у виробничому секторі, що призводять до того, що продукція проходить через численні фінансові та посередницькі стадії, перш ніж потрапляє до споживача, значно завищуючи споживчі ціни та перерозподіляючи прибутки від виробників на користь посередників, які не створюють відчутної вартості;

- послаблення зв'язку між фінансовим і реальним секторами: зменшується взаємозв'язок між фінансовим та реальним секторами економіки, фінансовий сектор функціонує відносно автономно;

- зростання частоти та тяжкості фінансових криз: зміни призвели до зниження здатності запобігати або мінімізувати наслідки фінансових криз, що спричинило частіші та більш руйнівні економічні спади [17].

Протилежною до неолібералізму економічною філософією є кейнсіанська доктрина в її сучасній формі. Цей підхід підкреслює важливу роль державного втручання в економічну діяльність, виступаючи за збалансовану інтеграцію ринкової динаміки та механізмів державного регулювання. Кейнсіанська (або посткейнсіанська) модель виступає за активне втручання держави за допомогою різноманітних методів та інструментів. Це, зокрема, управління заощадженнями та інвестиціями, зайнятістю, інноваціями та надання податкових пільг для стимулювання підприємницької діяльності.

У світлі нагальної потреби у швидкому економічному відновленні все більше уваги приділяється створенню моделі «швидкої держави». Ця концепція поєднує кібернетичний підхід з орієнтацією на людиноцентричні цінності, зосереджуючись на ефективному використанні людського капіталу нації та оптимальній мобілізації ресурсів. Розвиток такої держави ґрунтується на кількох ключових принципах (рис. 1.1)

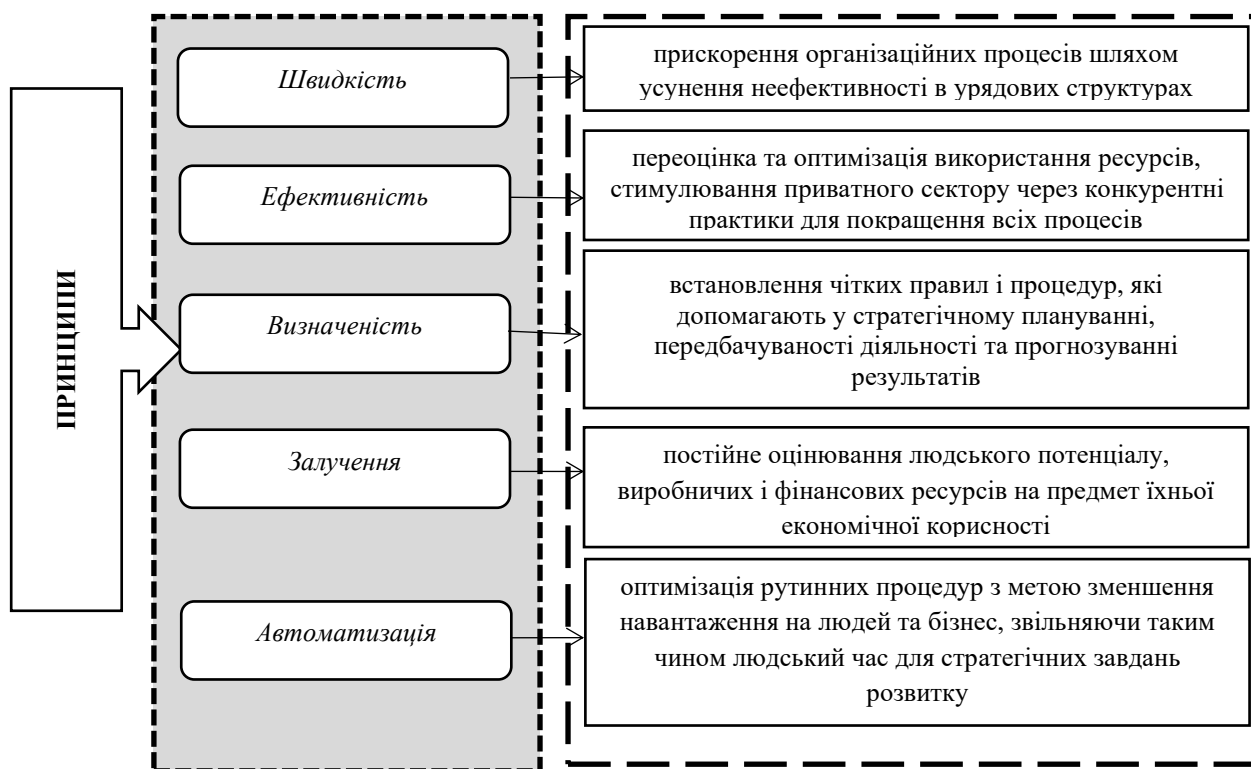

Рис. 1.1. Принципи розвитку «швидкої держави»

Згруповано автором за [27]

У періоди глобальних потрясінь, таких як макроекономічна нестабільність, кризи та конфлікти, вважається, що активна роль уряду в економічній та інших сферах має вирішальне значення для запобігання дезінтеграції економічної системи [27].

Міжнародний досвід антикризового регулювання відрізняється в різних країнах і регіонах, що відображає різні економічні структури, рівні розвитку та філософію політики. Однак існує кілька ключових стратегій та підходів, які зазвичай використовуються:

1. Корегування монетарної політики: центральні банки часто відіграють вирішальну роль в антикризовому регулюванні шляхом коригування процентних ставок, кількісного пом'якшення та забезпечення ліквідності банківської системи. Наприклад, під час фінансової кризи 2008 року Федеральна резервна система США значно знизила відсоткові ставки та запровадила низку заходів кількісного пом'якшення.

2. Фіскальні стимули: Уряди часто збільшують видатки або надають податкові пільги для стимулювання економіки. Це було очевидно під час економічного реагування на пандемію COVID-19, коли такі країни, як Сполучені Штати та члени Європейського Союзу, впровадили масштабні пакети фіскальних стимулів для підтримки бізнесу та фізичних осіб.

3. Інтервенції у банківському секторі: під час криз, що виникли у фінансовому секторі, такі як світова фінансова криза 2008 року, уряди безпосередньо втручалися в банківські системи. Це включало в себе вливання капіталу, гарантії, а в деяких випадках і націоналізацію, як це було в кількох європейських країнах.

4. Регуляторні реформи: кризи часто призводять до регуляторних реформ, спрямованих на усунення першопричин і запобігання майбутнім кризам. Після 2008 року багато країн посилили фінансове регулювання, посилили нагляд за фінансовими установами та вдосконалили стандарти управління ризиками.

5. Міжнародна співпраця: міжнародні організації, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, відіграють важливу роль у наданні фінансової допомоги та політичних консультацій країнам, що переживають кризу. Наприклад, під час боргової кризи в Єврозоні МВФ, Європейський центральний банк та Європейська комісія («Трійка») надали допомогу таким країнам, як Греція, Ірландія та Португалія, одночасно вимагаючи від них проведення заходів жорсткої економії та реформ.

6. Заходи соціального захисту: Уряди часто посилюють або запроваджують заходи соціального захисту, щоб пом'якшити вплив кризи на найбільш вразливі верстви населення. Це включає допомогу по безробіттю, прямі грошові виплати, продовольчу допомогу та інші програми соціального захисту.

7. Підтримка конкретних секторів: цільова підтримка секторів, які найбільше постраждали від кризи, є загальною рисою антикризового регулювання. Наприклад, під час пандемії COVID-19 уряди багатьох країн

надали спеціальну підтримку таким секторам, як туризм, авіація та готельний бізнес.

8. Управління валютним курсом та платіжним балансом: у країнах, що стикаються з валютною кризою або кризою платіжного балансу, застосовуються такі заходи, як коригування обмінного курсу, валютні інтервенції та переговори про зовнішнє фінансування.

9. Інновації та довгострокові інвестиції: деякі країни зосереджуються на стимулюванні інновацій та довгострокових інвестиціях в інфраструктуру, діджиталізацію та «зелені» технології в рамках своїх стратегій відновлення.

10. Заходи на ринку праці: для запобігання масовому безробіттю та сприяння відновленню економіки часто застосовують політику захисту зайнятості, таку як субсидування заробітної плати, схеми короткострокової зайнятості та програми перекваліфікації.

Підхід кожної країни до антикризового регулювання формується під впливом її унікального економічного контексту, інституційної спроможності та політичних міркувань, що зумовлює значне розмаїття міжнародного досвіду.

Так, стратегії антикризового державного регулювання в США зазвичай передбачають поєднання фіскальних, монетарних і регуляторних заходів, спрямованих на стабілізацію економіки, підтримку зайнятості та забезпечення ліквідності фінансового ринку під час кризи (рис. 1.2).

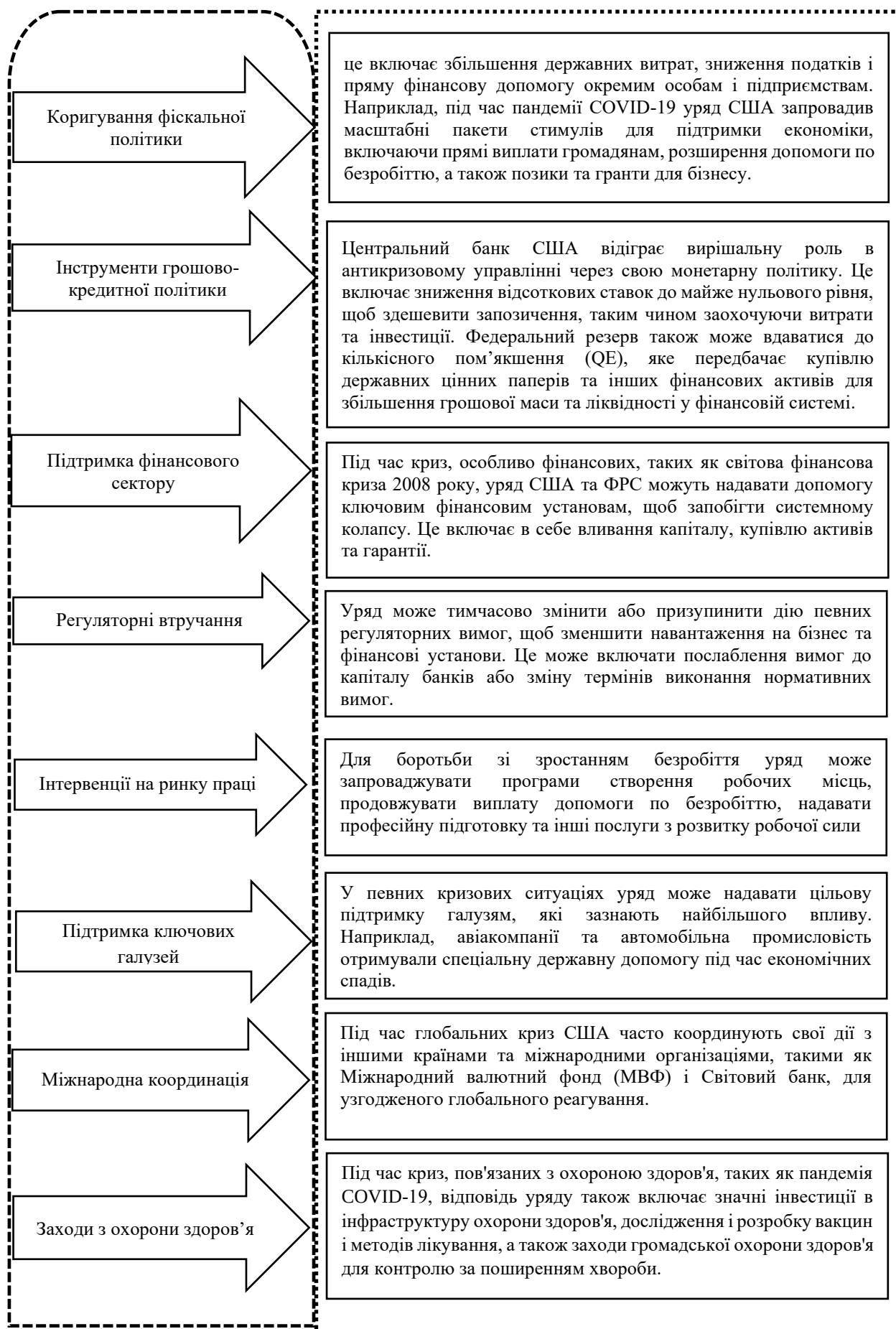

Рис. 1.2. Стратегії антикризового державного регулювання в США

Важливість державного антикризового регулювання економіки є багатогранною та значущою, особливо в періоди економічних спадів, фінансової нестабільності або системних криз. Під час економічних негараздів державне втручання має вирішальне значення для стабілізації економіки. Це включає такі заходи, як фіскальне стимулювання, коригування монетарної політики та підтримка фінансового сектору, які можуть допомогти пом'якшити наслідки рецесії, запобігти подальшому спаду та закласти основу для відновлення. Також державне регулювання відіграє вирішальну роль у запобіганні краху ключових фінансових та економічних систем.

Таким чином, державне антикризове регулювання має вирішальне значення для пом'якшення безпосередніх наслідків економічних криз, забезпечення стабільності та функціонування фінансової системи, захисту зайнятості та вразливих верств населення, а також створення підґрунтя для сталого економічного відновлення та зростання.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Історичний огляд антикризових заходів в Україні

Історія економічних криз в Україні, особливо після здобуття нею незалежності в 1991 році, позначена кількома значними проблемами, кожна з яких спонукала до низки антикризових заходів. Протягом цих періодів економічні кризи в Україні та відповідні антикризові заходи підкреслюють складність переходу до ринкової економіки, виклики зовнішніх шоків і важливість структурних реформ і міжнародної підтримки для досягнення економічної стабільності та зростання.

1. 1990-ті роки: пострадянська перехідна криза.

Після розпаду Радянського Союзу Україна зіткнулася з серйозною економічною кризою, яка характеризувалася гіперінфляцією, спадом промисловості та значним падінням ВВП. Уряд здійснив стабілізаційні заходи, включаючи грошові реформи, лібералізацію цін і кроки до ринкової економіки. Міжнародна допомога та позики, зокрема від МВФ і Світового банку, відіграли вирішальну роль у стабілізації економіки.

Дану кризу відомий український економіст С. Мочерний охарактеризував як глибокий розлад економічної системи і руйнівну форму вирішення суперечностей адміністративно-командної економіки. Вона призвела до глибокого розладу і руйнації продуктивних сил, технікоекономічних, організаційно-економічних відносин, економічної власності та господарського механізму [36, с. 188].

2. 1998: вплив російської фінансової кризи.

Світова криза 1998 року почалася з кризи в країнах південної і східної Азії роком раніше (найсильніше її відчули Таїланд, Південна Корея, Малайзія та Індонезія). Російська фінансова криза 1998 року мала побічний ефект для

України, що призвело до падіння експорту та фінансової нестабільності. Україна вела переговори про реструктуризацію зовнішнього боргу та звернулася за фінансовою допомогою до міжнародних організацій. Уряд також запровадив більш жорстку монетарну та фіскальну політику для стабілізації економіки.

3. 2008–2009: світова фінансова криза.

Глобальна фінансова криза призвела до різкого економічного спаду в Україні зі значним падінням промислового виробництва та зниженням світового попиту на основні товари українського експорту. Відповідь включала значний пакет кредитів МВФ, заходи зі стабілізації банківського сектора, бюджетну економію та девальвацію валюти для відновлення конкурентоспроможності. Уряд також зосередився на структурних реформах для підвищення стійкості економіки.

4. 2014–2015: анексія Криму та війна на Сході України.

Анексія Криму росією та конфлікт у Східній Україні призвели до глибокої економічної кризи, яка призвела до падіння промислового виробництва, падіння курсу валюти та зростання інфляції. Україна отримала фінансову підтримку від МВФ, ЄС та інших міжнародних партнерів. Уряд здійснив комплексні економічні реформи, включаючи реструктуризацію банківського сектору, реформи енергетичного сектору та антикорупційні заходи. Девальвація валюти та посилення фіскальної політики також були частиною відповіді. Україна продовжує зіштовхуватися з економічними викликами, включаючи необхідність подальших структурних реформ, управління зовнішнім боргом і вирішення проблем, пов'язаних з корупцією та управлінням. Поточні зусилля зосереджені на економічних реформах, покращенні бізнес-середовища, судових реформах і подальшій інтеграції з Європейським Союзом, включаючи виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

5. 2019: пандемія COVID-19.

Як і багато інших країн, Україна зіткнулася з економічними проблемами через пандемію COVID-19, що вплинуло на такі сектори, як послуги, виробництво та експорт. Уряд запровадив заходи для підтримки бізнесу та

населення, включаючи податкові пільги, фінансову підтримку малого та середнього бізнесу, програми соціальної допомоги. Також було внесено коригування монетарної політики для підтримки ліквідності в економіці.

6. З лютого 2022 року: збройна агресія росії проти України.

У лютому 2022 року росія розпочала широкомасштабне військове вторгнення в Україну, значно посиливши війну, яка розпочалася у 2014 році. Це вторгнення призвело до широкомасштабних руйнувань, масового переміщення людей і серйозних збоїв в українській економіці. Війна вплинула на різні сектори української економіки. Такі ключові галузі, як сільське господарство, виробництво та послуги, зіткнулися зі значними проблемами через активні конфлікти, пошкодження інфраструктури та порушення ланцюжків поставок. Ситуація призвела до різкого зниження економічної активності, інфляційного тиску та фіскальних проблем. Україна отримала значну фінансову допомогу від міжнародних партнерів, включаючи МВФ, Світовий банк, ЄС та різні країни. Міжнародні організації та країни надали значні обсяги гуманітарної допомоги для задоволення нагальних потреб українського населення, включно з переміщеними особами внаслідок конфлікту. Український уряд запровадив різні заходи для подолання економічних наслідків, включаючи коригування фіскальної політики для підтримки військових і гуманітарних потреб, а також заходи монетарної політики для стабілізації валютного та банківського секторів. Були запроваджені програми підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і біженців, надання їм фінансової допомоги, житла та доступу до послуг. Заходи з підтримки бізнесу та працевлаштування були важливими, особливо в менш постраждалих регіонах, для підтримки економічної активності та забезпечення можливостей працевлаштування.

Хоча повний масштаб реконструкції залежатиме від тривалості та результату конфлікту, розробляються плани постконфліктної реконструкції з акцентом на інфраструктурі, житлі та відновленні комунальних послуг. Значна частина ресурсів виділяється на оборону та безпеку, щоб протистояти вторгненню, включаючи міжнародну військову допомогу.

Україна активно бере участь у дипломатичних зусиллях, щоб отримати міжнародну підтримку, включаючи санкції проти росії.

Ситуація залишається динамічною, з триваючими військовими, економічними та гуманітарними викликами. Довгостроковий економічний вплив все ще невизначений і значною мірою залежить від тривалості та інтенсивності війни. Економічне відновлення та реконструкція вимагатимуть значних довгострокових зусиль, включаючи міжнародну підтримку та інвестиції, коли конфлікт вщухне.

Цей період є критичним моментом в історії України, що має значні наслідки для її економіки, суспільства та майбутньої траєкторії. Стійкість українського уряду та народу в поєднанні з міжнародною підтримкою залишаються ключовими для подолання цієї безпрецедентної війни.

2.2. Сучасний стан та проблеми антикризового регулювання в Україні

Сучасний стан та проблеми антикризового регулювання в Україні перебувають під значним впливом війни, яка поставила Україну перед безпрецедентними викликами, що зумовили необхідність комплексних антикризових заходів. Ключовими для нинішньої економіки України є падіння виробництва, ріст числа безробітних, послаблення стійкості державних фінансів, загрози валютній стабільності (рис. 2.1).

Починаючи з 2014 року, економічний ландшафт України зазнав значного впливу через військові дії Росії в окремих частинах Донецької та Луганської областей і Криму. Після значного падіння реального ВВП у 2014-2015 роках в Україні почалося поступове економічне відновлення. Протягом наступних восьми років країна здійснила численні реформи, спрямовані на зміцнення економіки. Національний банк України перетворився на сильний, автономний регулятор, а в банківському секторі відбулися значні покращення.

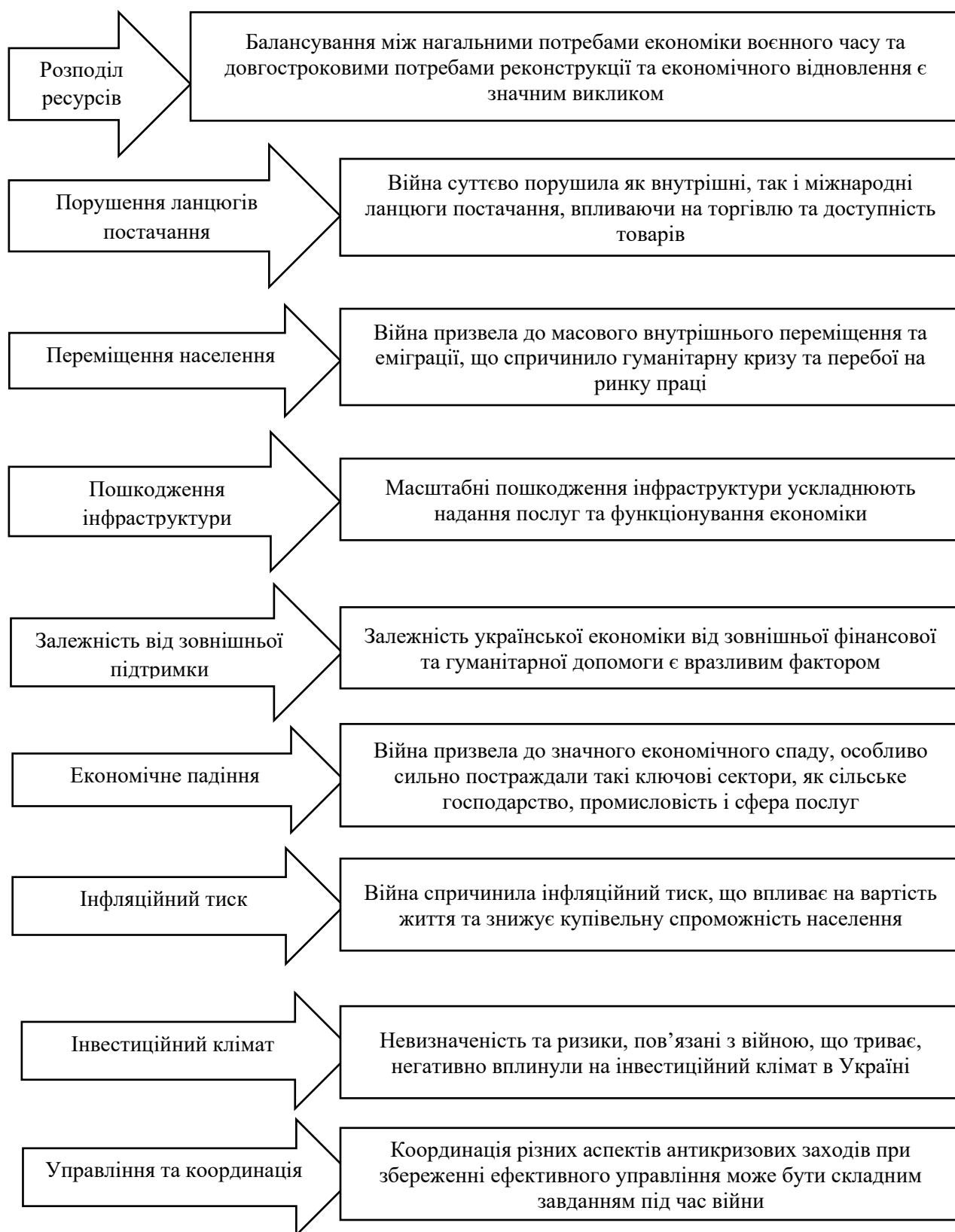

Рис. 2.1. Проблеми та виклики, з якими зіштовхнулася Україна після 24 лютого 2024 року

До 2021 року Україні вдалося зменшити державний борг з 80% ВВП у 2016 році до 50%, навіть тоді, коли борги багатьох країн зростали, особливо під час

пандемії Covid-19. Україна отримала визнання завдяки запуску Prozorro, ефективною та прозорою електронною системою державних закупівель. Крім того, була впроваджена земельна реформа та прийняті різні зміни в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Економічний прогрес в Україні був раптово перерваний 24 лютого 2022 року через широкомасштабний військовий наступ росії, що розпочався з ранкових бомбардувань. Цей конфлікт призвів до падіння реального ВВП України на 29% у 2022 році (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Валовий внутрішній продукт України з 2012 до 2022 рр. (млн. грн)

Рік	Номінальний ВВП (в фактичних цінах)	Реальний ВВП (у цінах попереднього року)	Різниця (реальний – номінальний)	
2012	1408889	1304064	-104825	-7.4%
2013	1454931	1410609	-44322	-3.0%
2014	1566728	1365123	-201605	-12.9%
2015	1979458	1430290	-549168	-27.7%
2016	2383182	2034430	-348752	-14.6%
2017	2982920	2445587	-537333	-18.0%
2018	3558706	3083409	-475297	-13.4%
2019	3974564	3675728	-298836	-7.5%
2020	4194102	3818456	-375646	-9.0%
2021	5459574	4363582	-1095992	-20.1%
2022	5191028	3865780	-1325248	-25.5%

Джерело: [28]

Як наслідок, у 2022 році економіка України зазнала найглибшого падіння за історію. Суттєво змінилася і структура економіки, зокрема значно зросла роль державного сектору. Державне фінансування також підтримало інвестиції, які, втім, суттєво скоротилися в умовах високих ризиків та погіршення фінансового стану підприємств (рис. 2.2).

Вплив на суспільство був серйозним: масове переміщення населення, втрата робочих місць і значне зниження купівельної спроможності домогосподарств. Загальна кількість людей, переміщених в Україні та за її межами, є невизначеною, хоча існують різні оцінки. Крім того, важко отримати точні дані про кількість загиблих серед цивільного населення: за деякими

оцінками, кількість жертв сягає 30 000 осіб, хоча офіційні цифри є нижчими. Складність збору інформації з тимчасово окупованих територій, особливо в таких місцях, як Маріуполь, ускладнює ситуацію.

Рис. 2.2. Зміна ВВП

Джерело: [55]

Управління Верховного комісара ООН з прав людини задокументувало 17 994 жертви серед цивільного населення в Україні в період з 24 лютого 2022 року по 2 січня 2023 року, що включає 6 919 загиблих і 11 075 поранених. Вартість збитків і втрат від російської агресії вже сягають рекордних величин, а падіння реального ВВП в Україні є більш глибоким, ніж у більшості країн, які мали досвід збройних конфліктів. У той же час Україні вдалося утримати макрофінансову стабільність і залучити значні обсяги міжнародної допомоги, що позитивно впливатиме на перспективи поствоєнного відновлення.

За даними Світового банку та Європейської комісії, фінансові втрати від війни в Україні з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року оцінюються в 134,7 мільярда доларів США, а витрати на відновлення прогнозуються на рівні 410,6 мільярда доларів США (рис. 2.3) [65].

Через конфлікт багато українців шукали притулку за кордоном, де вони знайшли більше безпеки та підтримки. За даними ООН, до листопада 2022 року приблизно 7,6 мільйона українців проживало за межами своєї країни з 24 лютого. З них близько 2,8 мільйона перебували в росії та білорусі, частина з них – через примусову депортацію з територій, що перебувають під тимчасовою окупацією.

Європа надала тимчасовий захист приблизно 4,9 мільйонам українців, переважно жінкам з дітьми (87% від загальної кількості) та особам похилого віку. У вересні 2022 року Урсула фон дер Ляєн, президент Європейської комісії, зазначила, що з 8 мільйонів українців, які втекли до ЄС, близько 5 мільйонів повернулися додому.

Рис. 2.3. Оцінка потреб на відновлення та відбудову, млрд дол. США
Джерело: [40]

Світовий банк повідомляє, що понад 20% українців зараз живуть у бідності. За оцінкою ООН, станом на грудень 17,7 мільйона осіб в Україні потребували допомоги. З них 9,3 мільйона потребували продовольства та засобів до існування, близько 14,5 мільйона – медичної допомоги, а приблизно 16 мільйонів – води, санітарії та засобів гігієни.

Війна також спричинила інфляцію, знизивши купівельну спроможність домогосподарств. У грудні 2022 року інфляція споживчих цін сягнула 26,6% у річному вимірі. Ціни на продукти харчування зросли на 34,4% порівняно з попереднім роком, що погіршило становище бідніших домогосподарств (рис. 2.4).

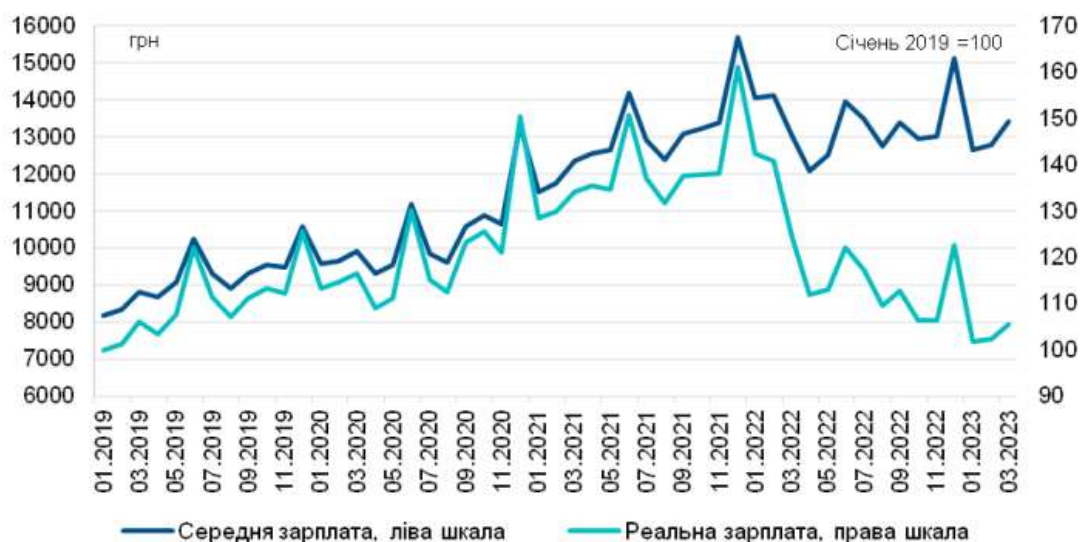

Рис. 2.4. Середня та реальна заробітна плата

Джерело: [42]

Масовані та цілеспрямовані атаки рф на енергетичну інфраструктуру України наприкінці восени 2022 року спричинили формування значного дефіциту електроенергії в системі. Так, дефіцит е/е становив близько 25% у середньому в IV кв., проте в грудні перевищував 35%.

У 2022 році економіка України зіткнулася з найсильнішим спадом за всю історію, коли реальний ВВП впав до рівня, який востаннє спостерігався на початку 2000-х років. Цей період ознаменувався найглибшим економічним спадом в історії України. Структура економіки зазнала суттєвих змін, а роль державного сектору значно зросла. Державні кошти спрямовувалися на підтримку інвестицій, які, тим не менш, помітно скоротилися через підвищені ризики та погіршення фінансового стану підприємств.

Відбулося очікуване падіння доходів домогосподарств, що, як очікувалося, призведе до скорочення приватного споживання. На відміну від попередніх років, спостерігався значний негативний вплив на чистий експорт, насамперед через перебої в експортних поставках. Це було спричинено блокуванням морських портів та пошкодженням виробничих потужностей.

У липні 2022 року Національний банк України (НБУ) оцінив рівень безробіття приблизно в 30%. Таке зростання безробіття пояснюється кількома

факторами, зокрема закриттям підприємств, скороченням виробництва, зменшенням самозайнятості та переміщенням великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Міжнародна організація з міграції повідомила, що близько 60% ВПО втратили роботу, проте відповідного зростання кількості безробітних, зареєстрованих у державних службах зайнятості, не відбулося.

Українці на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією, зіткнулися зі значними проблемами після 24 лютого. Найпоширенішими були проблеми з виплатою пенсій та соціальних допомог. Наприклад, Міністерство соціальної політики зазначило, що в червні 2022 року близько 300 000 українців із вразливих груп не отримували ці виплати.

У другій половині 2022 року економічна ситуація в Україні демонструвала ознаки стабілізації. Споживча інфляція знизилася до 12,8% у річному вимірі до червня 2023 року. Рівень безробіття, за оцінками, становив близько 20% робочої сили. Реальний ВВП країни, за прогнозами, зросте приблизно на 3-4% у 2023 році.

На долю аграрного сектору випали випробовування, пов'язані з територіальною окупацією, війною, логістичними перешкодами та атмосферою невизначеності, що призвели до значного скорочення врожаїв. Відбулося зниження врожаю зернових у 2022 році на 40% порівняно з рекордним 2021 роком, а також скорочення посівів озимих культур під урожай 2023 року на 25% (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Врожаї основних культур, млн. т

Широкомасштабне вторгнення призвело до спаду економічної активності в Україні, що негативно вплинуло на державні доходи. У перші місяці вторгнення, у березні та квітні 2022 року, український уряд запровадив різні податкові послаблення, які згодом були поступово скасовані. Водночас уряд зіткнувся з різким зростанням видатків на оборону та безпеку. Незважаючи на пріоритетність видатків на соціальний захист, була визнана необхідність збільшення фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО). До квітня 2022 року бюджетні потреби у фінансуванні офіційно оцінювалися на рівні близько 5 мільярдів доларів США щомісяця, і ця цифра була підтверджена МВФ. Примітно, що міжнародна допомога досягла цього рівня лише до грудня 2022 року. До цього часу ці фінансові потреби задовольнялися за рахунок облігацій внутрішньої державної позики (викуплених НБУ та випущених на ринок) і міжнародної допомоги у вигляді грантів або пільгових кредитів.

У 2022 році видатки зведеного бюджету, включаючи державний та місцеві бюджети, суттєво зросли, головним чином за рахунок близько 31,2 млрд доларів США, отриманих від міжнародних союзників. З цієї суми 44,4% становили гранти, переважно від США, на суму майже \$12 млрд. Міжнародні партнери надавали кредити на вигідних умовах, щоб пом'якшити будь-які серйозні негативні наслідки для боргової стійкості України. Зокрема, ЄС надав 7,1 млрд євро в рамках програм макрофінансової допомоги на пільгових умовах (рис. 2.6).

У 2022 році Україна зазнала значних змін у розподілі бюджетних коштів через триваючий конфлікт та пов'язані з ним виклики. Видатки зведеного бюджету суттєво зросли на 65% порівняно з попереднім роком. Це зростання було зумовлене насамперед різким збільшенням видатків на оборону та безпеку. Зокрема, видатки на оборону зросли у 8,2 рази, а видатки на безпеку – у 2,5 рази порівняно з 2021 роком.

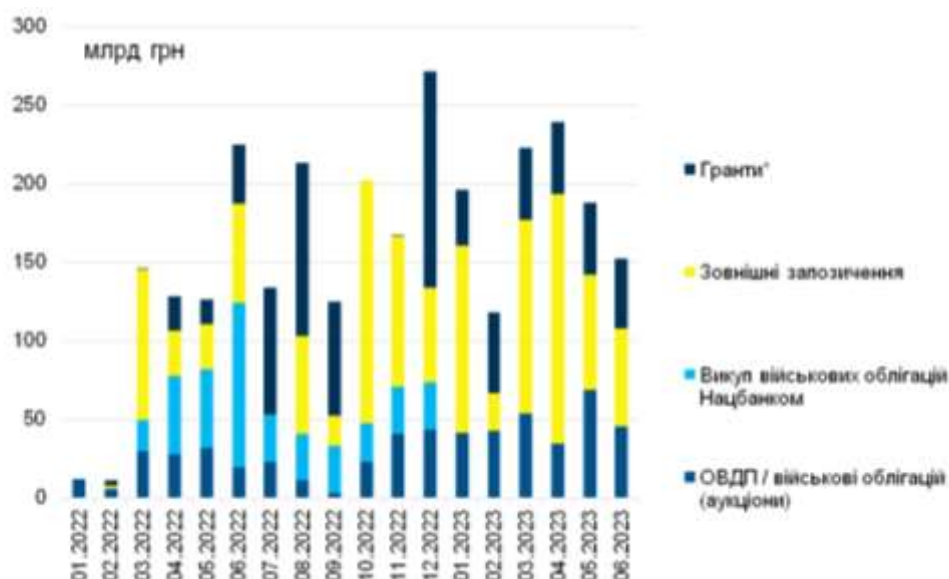
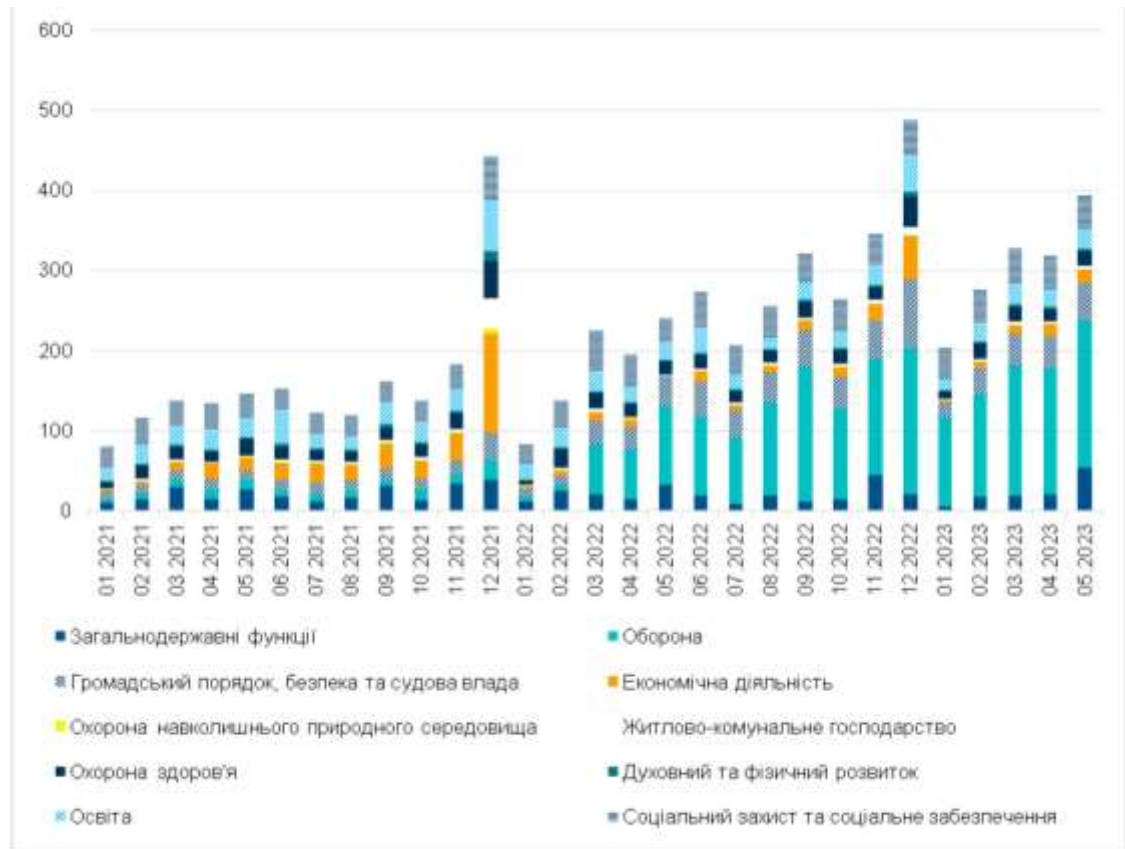

Рис. 2.6. Фінансування з державного бюджету

Джерело: [32]

Видатки на оборону та безпеку становили основну частину загальних видатків зведеного бюджету: на оборону припадало 37,6%, а на безпеку – 14,9%. Таке різке зростання видатків на оборону та безпеку призвело до змін у розподілі інших бюджетних асигнувань. Зокрема, частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення зменшилася на 5,1 відсоткових пункти, знизившись до 15% від загального обсягу видатків. Незважаючи на таке зниження у відсотковому вираженні, фактичний бюджет на соціальний захист і соціальне забезпечення все одно зріс на 22,3% у 2022 році. Це свідчить про те, що, хоча у відповідь на кризу більше коштів було спрямовано на оборону та безпеку, абсолютне зростання соціальних видатків також відбулося, хоча й повільнішими темпами, ніж на оборону та безпеку (рис. 2.7).

Примітка. Видатки зведеного бюджету включають видатки державного (центрального) та місцевих бюджетів.

Рис. 2.7. Витрати зведеного бюджету, млрд грн

Попри повномасштабну війну, у 2022 році вдалося уникнути неконтрольованого прискорення інфляції (рис. 2.8).

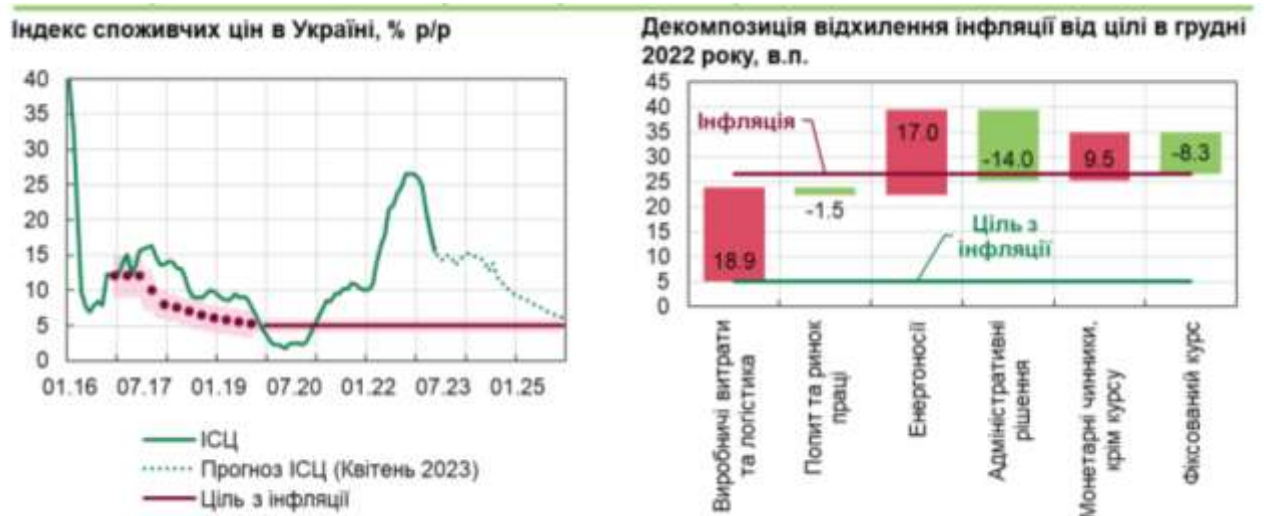

Рис. 2.8. Індекс споживчих цін в Україні, %

Джерело: [42]

У 2022 році в Україні спостерігалось відносно помірне зростання споживчих цін: індекс споживчих цін (ІСЦ) зріс на 26,6% у річному вимірі. Таке помірне зростання інфляції значною мірою стало можливим завдяки ефективним діям українських сил оборони, низці антикризових заходів Національного банку України та уряду, а також підтримці з боку міжнародних союзників.

Ключовим фактором стримування інфляції стала стабілізація обмінного курсу гривні. Завдяки підтримці цієї стабільності відбулося не лише пряме обмеження зростання цін на товари та послуги, а й зменшення фундаментального цінового тиску. Стабільність обмінного курсу відіграла значну роль у позитивному впливі на інфляційні та курсові очікування як домогосподарств, так і бізнесу, сприяючи створенню більш контрольованого економічного середовища в складних умовах.

У 2022 році економіка України зіштовхнулася з найсильнішим падінням в історії через повномасштабну війну. Незважаючи на це, економічний спад виявився менш серйозним, ніж передбачалося на початку вторгнення. Менші, ніж очікувалося, економічні наслідки можна пояснити двома ключовими факторами: високою адаптивністю українського бізнесу та домогосподарств, а також стійкістю енергетичної системи країни. Ці елементи відіграли вирішальну роль у пом'якшенні повного впливу війни на економіку, продемонструвавши здатність як приватного сектору, так і державної інфраструктури адаптуватися та вистояти перед обличчям значних викликів.

2.3. Аналіз ефективності державних антикризових програм

Аналіз ефективності державних антикризових програм в Україні, особливо в контексті останніх подій, таких як російське збройне вторгнення та пандемія COVID-19, включає кілька ключових факторів:

1. Сфера та цілі: розуміння того, на що спрямовані ці програми – економічну стабілізацію, соціальну підтримку, допомогу бізнесу чи відновлення інфраструктури – має вирішальне значення. Ефективність значною мірою

залежатиме від того, наскільки добре ці цілі будуть досягнуті.

2. Розподіл ресурсів: сюди входять фінансові ресурси, людські ресурси та матеріально-технічна підтримка. Ефективні програми будуть ефективно використовувати ресурси з мінімальними втратами або безгосподарністю.

3. Вплив на цільові групи: життєво важливо оцінити, як програми вплинули на цільових бенефіціарів, таких як переміщені особи, бізнес, системи охорони здоров'я тощо. Це передбачає розгляд як короткострокової допомоги, так і довгострокової стійкості.

4. Адаптивність і оперативність: з огляду на динамічний характер криз, особливо в зоні конфлікту, здатність цих програм адаптуватися до мінливих обставин і оперативно реагувати на нові потреби є ключовим показником ефективності.

5. Прозорість та підзвітність: сюди входить те, наскільки прозорою є діяльність програми та які механізми підзвітності існують. Ефективні програми, як правило, мають чітку структуру звітності та підлягають нагляду.

6. Міжнародна підтримка та співпраця: враховуючи значну залежність України від міжнародної допомоги та підтримки, ефективність цих програм може також вимірюватися тим, наскільки добре вони інтегрують та використовують міжнародну допомогу.

7. Економічні показники: аналіз макроекономічних показників, таких як зростання ВВП, рівень інфляції, рівень зайнятості тощо, може дати уявлення про ширший вплив цих програм на економіку країни.

8. Сприйняття та довіра громадськості: розуміння того, як українська громадськість сприймає ці програми, може дати уявлення про їхній суспільний вплив і сприйняття, що має вирішальне значення для їхнього довгострокового успіху.

Отже, ефективність державних антикризових програм в Україні є багатовимірною і вимагає аналізу їхніх стратегічних цілей, операційної ефективності, впливу на різні зацікавлені сторони та узгодження з ширшими економічними та соціальними цілями.

У 2022 році уряд визначив пріоритетом своєчасне виділення коштів на соціальні програми. Водночас було запропоновано підвищити прожитковий мінімум та різні соціальні виплати. Проте через бюджетні обмеження у 2023 році прожитковий мінімум було збережено на рівні грудня 2022 року протягом усього року, незалежно від очікуваної інфляції (табл. 2.2)

Таблиця. 2.2

Прожитковий мінімум в Україні

Період	Середній прожитковий мінімум	Діти до 6 років	Діти 6–18 років	Працездатні особи	Пенсіонери та люди з інвалідністю
2023 рік	2589	2272	2833	2684	2093
01.12.2022–31.12.2022	2589	2272	2833	2684	2093
01.07.2022–30.11.2022	2508	2201	2744	2600	2027
01.01.2022–30.06.2022	2393	2100	2618	2481	1934
01.12.2021–31.12.2021.	2293	2100	2618	2481	1934
01.07.2021–30.11.2021	2294	2013	2510	2379	1854
01.01.2021–30.06.201	2189	1921	2395	2270	1769

Система соціального захисту в Україні включає систему соціального страхування, яка фінансується за рахунок єдиного соціального внеску роботодавців та самозайнятих осіб, що перебувають на спрощеній системі оподаткування. Ця система охоплює кілька видів загальнообов'язкового соціального страхування:

1. Солідарна пенсійна система.
2. Соціальне страхування на випадок хвороби та захист від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.
3. Страхування на випадок безробіття, що підтримує як активні, так і

пасивні заходи на ринку праці.

Раніше, до кінця 2022 року, ці види страхування управлялися трьома окремими державними фондами соціального страхування. Однак у 2023 році, після реформ, ініційованих Міністерством соціальної політики, Пенсійний фонд перебрав на себе адміністрування перших двох видів страхування. Ця зміна мала на меті підвищити загальну ефективність системи соціального забезпечення, оскільки Пенсійний фонд вважається більш ефективним, ніж Фонд соціального страхування. Одночасно уряд упорядкував виплати за соціальним страхуванням, насамперед шляхом скорочення негрошових виплат, таких як реабілітаційні послуги.

Програма гарантованого мінімального доходу (ГМД) призначена для малозабезпечених сімей, які потребують додаткової фінансової допомоги для досягнення базового прожиткового мінімуму. Ця програма пропонує грошову допомогу домогосподарствам, яка розраховується як різниця між сукупним доходом домогосподарства та заздалегідь визначеним порогом доходу: 45% прожиткового мінімуму для працездатних осіб, 130% для дітей та 100% для осіб з інвалідністю. Максимальний розмір допомоги, який може отримати сім'я, дорівнює 100% прожиткового мінімуму. Обґрунтуванням застосування часткового прожиткового мінімуму для працездатних осіб є мотивація до пошуку роботи. Однак такий підхід також зменшує кількість сімей, які мають право на участь у програмі. У 2020 році програмою було охоплено 318 000 домогосподарств, що складаються з 1,2 мільйона осіб, 60% з яких складали діти. У 2021 році, коли економіка почала відновлюватися, кількість домогосподарств, які скористалися програмою, зменшилася до 257 000. У 2022 році уряд прийняв рішення про планове підвищення прожиткового мінімуму, незважаючи на триваюче повномасштабне вторгнення. Як наслідок, номінальна величина мінімального доходу домогосподарств, скоригована на інфляцію, зросла, але її реальна величина помітно знизилася.

У 2022 році бюджет, виділений на дану програму, був встановлений на рівні 14,8 млрд грн, що становить приблизно 0,5 млрд доларів США. Фактичні

видатки склали 13,8 млрд грн, що на 9,6% більше, ніж у 2021 році. Однак кількість сімей, які отримують допомогу за цією програмою, скоротилася на 2,4% до 216 200 домогосподарств, хоча середній розмір допомоги на одну сім'ю зріс на 12,6% до 5 349 гривень. Таке зниження рівня охоплення програмою відбулося, незважаючи на зростання рівня бідності, можливо, через відносно низький рівень гарантованої мінімальної допомоги та зосередженість уряду на своєчасній виплаті пенсій та заробітних плат у державному секторі. Як наслідок, програма могла не охопити деякі бідні домогосподарства. Світовий банк запропонував розширити програму і збільшити виплати за нею.

На 2023 рік бюджет програми прогнозується на рівні 15,6 млрд грн, що на 13% більше, ніж фактичні витрати у 2022 році. Програма передбачає підтримку 269,5 тис. домогосподарств, що на 25% більше, ніж у попередньому році. Однак середній розмір допомоги на одну сім'ю, як очікується, зменшиться до 4 815 гривень. Отже, навіть за умови розширення покриття, запланованого на 2023 рік, зменшення виплат може зробити програму менш ефективною у боротьбі з крайньою бідністю, ніж у попередні роки.

Програма житлово-комунальних субсидій (ЖКС) в Україні зазнала низки змін у відповідь на економічні, соціальні та політичні виклики, з акцентом на оптимізацію програми з метою кращої адресності допомоги тим, хто її потребує, одночасно збалансувавши фінансові обмеження країни.

Метою субсидій є надання адресної грошової допомоги на оплату житлово-комунальних послуг, щоб домогосподарства не витрачали на житлово-комунальні послуги більше певної частки свого доходу. Розмір субсидії розраховується на основі доходу домогосподарства та стандартного обсягу споживання, встановленого соціальними нормами.

Під час енергетичної реформи, яка скасувала універсальні енергетичні субсидії, фінансування та охоплення програми ЖКС розширилося, щоб підтримати українців. Приблизно 6,5 млн домогосподарств отримали субсидії.

З 2018 року кількість домогосподарств, які отримують субсидії, зменшилася. Це пов'язано зі збільшенням наявного доходу домогосподарств,

зміною тарифів та оптимізацією програми для кращої адресності та підзвітності. У 2022 році уряд пом'якшив умови надання субсидій, оскільки багато домогосподарств втратили доходи, а внутрішньо переміщеним особам (ВПО) було дозволено отримувати субсидії за новим місцем проживання. Наприкінці 2022 року Пенсійний фонд перебрав на себе адміністрування цих виплат.

Також у 2022 році відбулося значне скорочення фінансування та кількості отримувачів допомоги. Це зменшення пов'язане з такими факторами, як окупація територій, руйнування житла, зовнішня міграція та державна тарифна політика.

Уряд вирішив залишити незмінними тарифи на електроенергію, газ та опалення для домогосподарств, щоб захистити їх від крайньої бідності та контролювати інфляцію. Це рішення вплинуло на кількість отримувачів субсидій. Деякі органи місцевого самоврядування, особливо в зонах конфлікту, запровадили нульові тарифи на житлово-комунальні послуги на короткий період, які фінансувалися з місцевих бюджетів, але в обмежених обсягах через бюджетні обмеження.

Загалом, Уряд України запровадив різні заходи антикризового регулювання, щоб допомогти громадянам під час війни, зосереджуючись на запобіганні бідності та підтримці тих, хто постраждав від повномасштабного вторгнення (табл. 2.3). Ці заходи відображають зобов'язання уряду підтримувати систему соціального захисту та надавати адресну допомогу тим, хто найбільше постраждав від війни, незважаючи на значні бюджетні обмеження.

В Україні домінує солідарна система, переважно пенсійна схема, тоді як недержавні пенсійні схеми залишаються недостатньо розвиненими через відсутність надійного фондового ринку та підвищені ризики. Під час війни своєчасна виплата пенсій мала вирішальне значення в Україні, де проживає велика кількість людей похилого віку. На початок 2022 року було 10,8 мільйона пенсіонерів, дещо знизившись до 10,7 мільйона до січня 2023 року. Конфлікт призвів до того, що 1,2 мільйона пенсіонерів стали ВПО, що становить 20,6% усіх ВПО. Щоб подолати бідність, уряд проіндексував пенсії до і під час вторгнення, а також у 2023 році.

Таблиця 2.3

Заходи антикризового регулювання під час воєнного стану

Програма	Опис	Сума/деталі
«єПідтримка»	Одноразові виплати жителям 14 областей, які постраждали від вторгнення, за умови працевлаштування до 24 лютого 2022 року.	6,5 тис. грн на одну особу, що має право, на загальну суму 31 млрд грн.
Спрощений порядок отримання соціальної допомоги	Спрощений процес реєстрації ВПО чи безробітного онлайн через додаток Дія.	Онлайн реєстрація через додаток Дія.
Платформа «Допомога»	Онлайн-платформа для отримання державної грошової допомоги, волонтерської допомоги чи допомоги міжнародних організацій.	Платформа для координації різних видів допомоги.
Продовження перерахування пенсій та допомоги	Незважаючи на відсутність працездатної банківської системи на окупованих територіях, уряд продовжував перераховувати пенсії та соціальні виплати на банківські рахунки.	Перекази тривали на банківські рахунки.
Рішення для зняття готівки	Увімкнено зняття готівки у визначених супермаркетах, аптеках чи АЗС, а також у відділеннях Укрпошти.	Сприяли державні ініціативи для непрацюючих банків.
Програма «єОселя»	Програма субсидованого кредитування на житло для відповідних груп, зокрема військових, медичних працівників, працівників освіти, ветеранів війни, сімей ВПО та малозиттєвих домогосподарств.	Кредити під 3% до 20 років, максимум 6 млн грн.
Коригування програм ГМД і ЖКС	Зменшення кількості одержувачів, ймовірно, через масову міграцію, з очікуваним розширенням у 2023 році.	Фокус на розширенні у 2023 році

У 2022 році відповідно до зростання прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати зросли мінімальні пенсії, а людям похилого віку доплатили до пенсій. До січня 2023 року середній розмір пенсії сягнув 4623 грн

(126 дол. США), що на 15,8% більше, ніж у попередньому році. Однак близько 38% пенсіонерів отримували пенсію, близьку до мінімальної або трохи вищу, тоді як 7,3% отримували понад 10 000 грн, часто через спеціальну категорію пенсії або вищу зарплату в державному секторі.

З метою протидії інфляції в 2023 році індексація пенсій підвищила пенсії на 19,7% з підвищенням від 100 до 1500 грн, без урахування пенсіонерів з високим рівнем доходу, працюючих пенсіонерів із недостатнім страховим стажем та деяких категорій, як-от колишніх прокурорів і суддів. Пенсії фінансуються за рахунок єдиного соціального внеску та трансфертів з державного бюджету, виконуючи різні функції, такі як фінансування пенсій за державними програмами, подолання розриву між формулою та мінімальними пенсіями та покриття дефіциту Пенсійного фонду. У 2022 році державні відрахування до Пенсійного фонду становили 217 млрд грн, що на 22% більше, ніж у 2021 році, при цьому власні надходження Фонду зросли на 20,8% до 404 млрд грн.

Бюджет Пенсійного фонду на 2023 рік закладено у розмірі 768,9 млрд грн, 451,1 млрд грн – власні доходи. Однак збільшення неофіційної зайнятості, яка оцінюється у три мільйони осіб у 2021 році, може сповільнити зростання доходів Фонду. Це призвело до дискусій щодо політики стимулювання офіційної зайнятості. Уряд також розглядає реформи, щоб зробити солідарну систему більш справедливою та вирішити проблему низького коефіцієнта заміщення, який становить 30%, що вказує на високий ризик бідності після виходу на пенсію. Незважаючи на ці виклики, Фонду вдалося повністю та вчасно виплатити пенсії з профіцитом у грудні 2022 року, що є рідкістю. Уряд також забезпечив продовження пенсійних переказів особам на територіях, окупованих після лютого 2022 року, що є вирішальним кроком у запобіганні крайній бідності.

Аналіз НБУ вказує на значний сплеск безробіття протягом 2022 року, коли влітку рівень безробіття сягнув приблизно 30% економічно активного населення. Цей сплеск насамперед пояснюється зниженням економічної активності та значним внутрішнім переміщенням. Наприкінці 2022 року рівень безробіття

знизився до 23% завдяки пожвавленню економічної активності та зменшенню масової міграції за кордон, що частково зняло напругу на місцевому ринку праці. Очікується, що ця тенденція до зниження рівня безробіття збережеться до 2023 року. Тим не менш, якщо враховувати мігрантів як складову української робочої сили, рівень безробіття постійно коливається на рівні 30% (рис. 2.9).

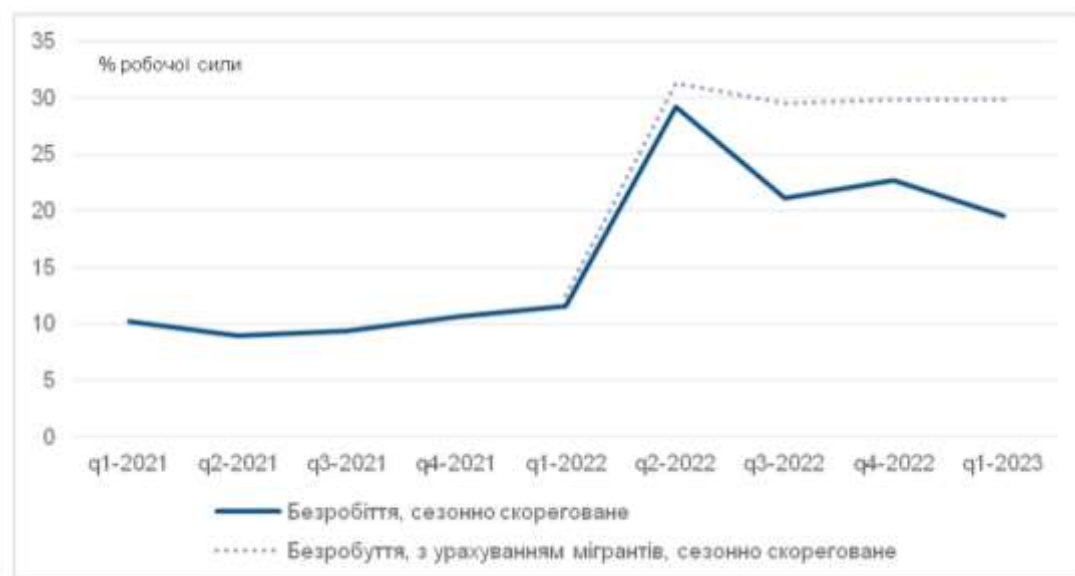

Рис. 2.9. Безробіття, методологія МОП, 2021–2023 рр.

Джерело: [37]

Уряд продовжив виплату допомоги по безробіттю під час воєнного стану, хоча й зі значними змінами. З вересня 2022 року парламент запровадив обмеження на виплату допомоги по безробіттю для зареєстрованих безробітних. Зокрема, тривалість отримання допомоги по безробіттю було скорочено до 90 днів, що є меншим від попереднього діапазону від 120 до 360 днів. Крім того, право на достроковий вихід на пенсію було скорочено вдвічі – з двох років до одного року. Також допомогу по безробіттю було обмежено на рівні мінімальної заробітної плати, незалежно від страхового стажу особи.

Ці зміни можна пояснити двома основними факторами. По-перше, вони могли бути відповіддю на бюджетні обмеження Фонду страхування на випадок безробіття. По-друге, така стратегія може бути спробою уряду мотивувати безробітних активніше шукати наявні можливості працевлаштування або брати участь у громадських роботах.

Водночас кількість осіб, зареєстрованих як безробітні в державних центрах зайнятості, постійно зменшується з травня 2022 року. Станом на червень 2023 року в Україні було зареєстровано лише близько 113 000 безробітних, що становить менше 1% робочої сили. Це на 37% менше, ніж у грудні 2022 року порівняно з попереднім роком, і на 64% менше в річному обчисленні до червня 2023 року. Така тенденція до зниження видається економічно нелогічною, особливо з огляду на спад економічної активності та очікуване зростання рівня безробіття за методологією МОП (рис. 2.10)

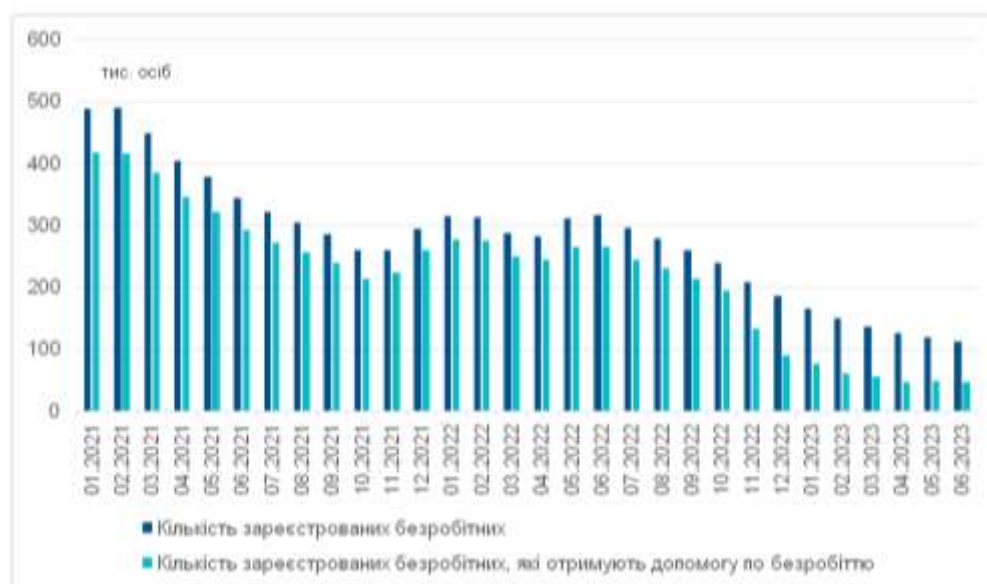

Рис.2.10. Зареєстроване безробіття, 2021–2023

Ймовірною причиною зменшення кількості зареєстрованих безробітних та відповідного зниження рівня безробіття можна вважати запровадження обмежень щодо тривалості та розміру допомоги по безробіттю. Це призвело до значного скорочення кількості осіб, які отримують цю допомогу. До кінця 2022 року кількість отримувачів допомоги скоротилася на 66%, а до червня 2023 року це скорочення поглибилося до 82% порівняно з попереднім роком, що пов'язано насамперед з обмеженням виплати допомоги 90-денним періодом (рис. 2.11).

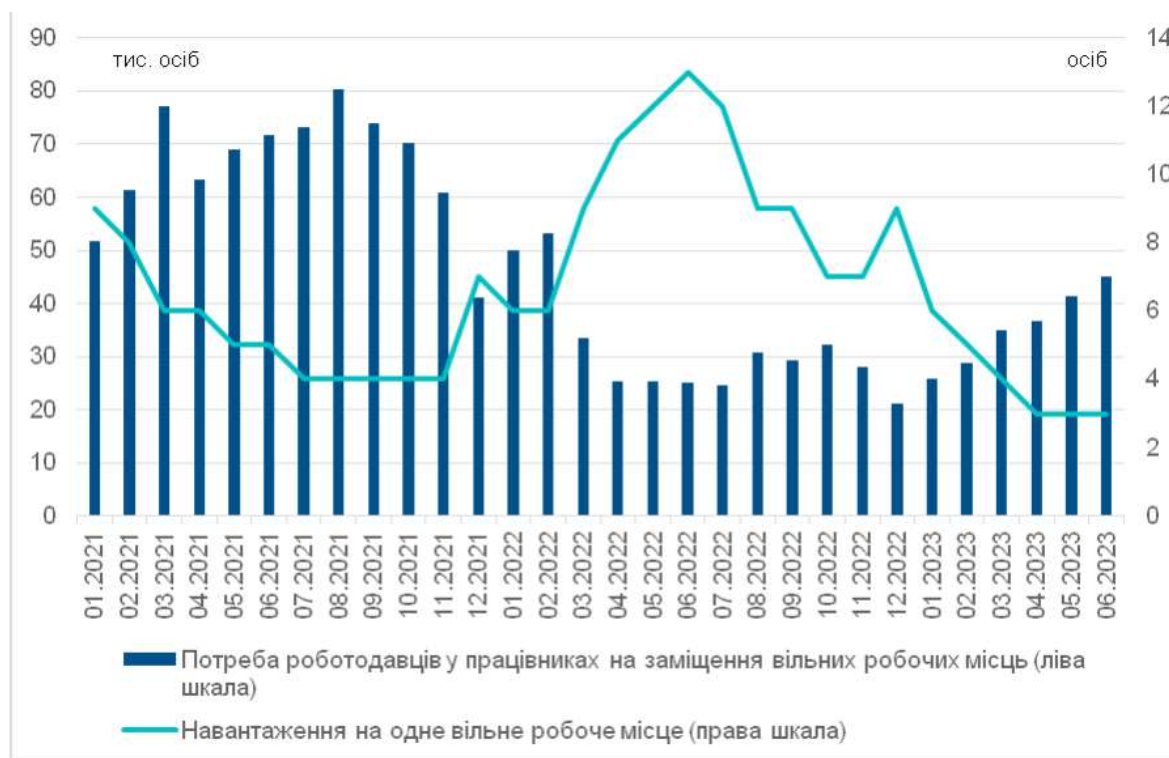

Рис. 2.11. Ринок праці, 2021–2022

У рамках зусиль уряду щодо підтримки соціальної стабільності, зменшення бідності та підвищення стійкості економіки під час війни були розроблені державні програми, що включають поєднання ініціатив щодо переселення, фінансових стимулів, субсидій на працевлаштування, законодавчих реформ і цільової підтримки вразливих верств населення, особливо внутрішньо переміщених осіб (табл. 2.4).

Таким чином, після початку війни в лютому 2022 року Україна продовжила інвестиції в соціальні програми та ініціативи для сприяння зайнятості. Ці зусилля були спрямовані на збереження соціальної стабільності, стримування зростання бідності та зміцнення економічної стійкості країни. Фінансування цих заходів було забезпечено завдяки успішному діалогу з міжнародними фінансовими органами, гуманітарними організаціями та різними державами, оскільки внутрішні податкові надходження переважно спрямовувалися на оборону та безпеку.

Таблиця 2.4

Програми соціальної підтримки та підтримки зайнятості, які реалізує український уряд, особливо у відповідь на виклики, пов'язані з війною

Програма	Опис	Ключові дані
Програма релокації компанії	Спрямована на переміщення компаній із постраждалих від війни східних і південних регіонів у безпечніші райони	- 800 компаній переміщено станом на 02.03.2023; - 35 000 робочих місць збережено; - 7 000 нових робочих місць створено
Доступні кредити 5 - 7 - 9%	Переглянуті 0% відсоткові позики під час війни та 9% позики для відновлення для компаній, які втратили майно через війну	- більшість позик для нових підприємств, наданих за цією програмою; - значне поширення в сільськогосподарському секторі
Програма «Робота	Кілька грантових програм для підтримки МСП, мікрогранти для нових стартапів і гранти для виробничих підприємств	- підтримано 5604 компанії, надавши 4 млрд грн грантів - створено 14 тис. нових робочих місць за рахунок мікрогрантів «Власна справа»
Субсидії на працевлаштування	Роботодавці можуть отримати компенсацію частини заробітної плати та соціальні внески за створення нових робочих місць	- спрямовані на працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та соціально незахищених верств населення
Закон про зайнятість фрілансерів	Легалізація та гнучкість для фрілансерів і роботодавців, що дозволяє працювати за контрактом без попередньої визначеної тривалості	- частина лібералізації правил зайнятості
Громадські роботи	Залучення безробітних до громадських робіт, пов'язаних із війною, таких як розвиток інфраструктури, розбирання сміття тощо	- започатковано у жовтні 2022 - залучено 3597 безробітних до кінця 2022 - 24 млн грн фінансування у 2022 р., збільшення до 255 млн грн із 374 тис. учасників у 2023 р.
Підтримка ВПО (внутрішньо переміщених осіб)	Спеціальні заходи щодо підтримки зайнятості та соціальних потреб ВПО	- спеціальні субсидовані програми зайнятості для ВПО; - фінансова допомога та житлова підтримка для ВПО, включаючи компенсацію за зруйноване або пошкоджене житло

Спочатку підхід уряду до вирішення цих нових проблем був дещо розрізненим. Одразу після лютого 2022 року основна увага була зосереджена на допомозі внутрішньо переміщеним особам (ВПО) і забезпеченні продовження існуючих соціальних виплат, у тому числі пенсій, щоб забезпечити рівень соціального захисту під час серйозного економічного спаду, спричиненого всеосяжною війною. Проте з осені 2022 року і особливо до 2023 року уряд почав перегляд пріоритетів соціальної політики, прагнучи контролювати витрати та заохочувати економічну діяльність, де це можливо. Одним із помітних аспектів соціальної політики України під час війни став її прогрес у напрямку цифровізації, що зробило більшість операцій доступними онлайн.

Виділення коштів на соціальну допомогу ВПО зросло через зростання кількості осіб у цій вразливій групі, хоча видатки на одну особу залишалися скромними через фіскальні обмеження. Процес реєстрації внутрішньо переміщених осіб спростили, дозволивши реєстрацію офлайн та онлайн через мобільний додаток «Дія». Тим не менш, зареєстровані ВПО отримували стандартизовані виплати незалежно від рівня доходу, що не відповідає найкращим стандартам програм соціального забезпечення. У 2022 році уряд і місцева влада створили притулки в численних громадах, а потім за зовнішньої допомоги побудували модульні житлові райони для ВПО. Однак існувала явна потреба в більш довговічних рішеннях для житла.

У відповідь на цю потребу в 2023 році уряд запровадив дві схеми компенсації для власників будинків, які були зруйновані або пошкоджені на контрольованих територіях. Відсутня чітка політика щодо житла ВПО, будинки яких знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Крім того, у квітні 2023 року уряд схвалив стратегію ВПО до 2025 року, в якій окреслено політичне бачення, починаючи від негайної підтримки до інтеграції в нові громади або потенційного повернення до своїх домівок.

Через бюджетні обмеження уряд утримувався від запровадження нових програм допомоги тим, хто залишився у своїх домівках або повернувся, але продовжував фінансувати існуючі програми, включаючи схему гарантованого

мінімального доходу, субсидії на житло та комунальні послуги, пенсії тощо. Однак охоплення програми ГМД, яка вважається цільовою підтримкою, зменшилося через такі фактори, як міграція, бюджетні обмеження та відносно низький рівень наданої допомоги. Також зменшилася кількість одержувачів ЖКП через фіксовані адміністративні тарифи на газ та електроенергію. У 2023 році ці програми були продовжені, уряд розширив коло одержувачів житлово-комунальних субсидій замість субсидування всіх тарифів на комунальні послуги для домогосподарств.

У 2022 році уряд запровадив одноразові виплати населенню повторно окупованих територій, що фінансуються донорськими та гуманітарними організаціями через обмежене бюджетне фінансування. Координація всіх форм допомоги виявилася складною через залучення багатьох міністерств і численних організацій. Для вирішення цієї проблеми була запущена онлайн-платформа «ЄДопомога» для координації благодійних зусиль – перспективне рішення електронного урядування, яке з’явилося під час війни.

Інші рішення включають «ЄОселя», координацію субсидованих іпотечних кредитів для військовослужбовців, співробітників служби безпеки, медичного персоналу, ВПО та інших груп; «Євідновлення», що пропонує компенсацію за пошкоджені будинки; та «ЄРобота», спрямовані на створення робочих місць. Крім того, було значно розширено послуги, які надає «Дія».

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Функціонування економіки України під час війни пов'язане з антикризовими рішеннями держави тактичного і стратегічного характерів. Війна є багатограним і складним викликом для будь-якої національної економіки. Вона включає в себе розподіл обмежених економічних ресурсів на виробництво військової техніки, залучення як професійних військових, так і цивільних захисників для підтримки національного суверенітету, а також зміщення економічного фокусу країни на воєнний час. Це також включає вирішення соціальних та екологічних проблем, що виникають.

Оцінити економічні, соціальні та екологічні наслідки війни в Україні є складним завданням через характер наявних даних. Значна частина статистичної інформації ґрунтується на суб'єктивних експертних оцінках. Суттєвим ускладнюючим фактором є те, що в регіонах України, де тривають активні бойові дії, оцінка економічних втрат є особливо складною. Ця складність пов'язана з порушеннями в системах звітності про зайнятість і результати діяльності підприємств, а також з проблемами документування екологічних збитків та інших правопорушень, пов'язаних з війною. Відновлення держави має бути дуже зваженим і раціональним з урахуванням досвід післявоєнної реконструкції зарубіжних країн (табл. 3.1).

Таким чином, завдяки стратегічному плануванню Україна має потенціал перетворити свої виклики на цінні можливості. Політики повинні визначити пріоритетом підвищення продуктивності та розглядати післявоєнний період як можливість реформувати та оновити як економіку, так і державні структури. Україна має шанс швидко здійснити такі структурні перетворення, на які іншим європейським країнам знадобилося багато років.

Таблиця 3.1

Досвід післявоєнної реконструкції зарубіжних країн

Країна	Досвід післявоєнної відбудови
Німеччина	Реконструкція після Другої світової війни спочатку була спрямована на створення аграрної економіки за допомогою плану Моргентау, який пізніше був замінений планом Маршалла, зосередженим на відновленні промисловості. Перехід до промислової стабільності, якому сприяв план Маршалла, каталізував довгострокове економічне зростання та перехід до ринкової економіки
Польща	Відновленню Польщі після Другої світової війни значно підштовхнуло її вступ до ЄС у 2004 році. Шлях до ЄС був відзначений політичною послідовністю та активним залученням громадянського суспільства. Післявоєнна відбудова почалася навіть тоді, коли тривали військові дії, хоча такий підхід створював розбіжності в пріоритетах промислової та житлової інфраструктури
Південна Корея	Незважаючи на значну міжнародну фінансову допомогу після Корейської війни, відновлення спочатку було повільним через неефективне використання ресурсів та авторитарні режими. Прогрес прийшов із політичною модернізацією, інвестиціями в індустріалізацію та підтримкою науки й освіти, що призвело до того, що Південна Корея стала лідером світової економіки
Боснія і Герцеговина, Хорватія	Післявоєнна відбудова Боснії та Герцеговини та Хорватії включала програмно-цільовий підхід ЄС. Боснія скористалася програмою "PHARE", яка визначила десять ключових економічних секторів для фінансування. Успішне відновлення Хорватії відбулося завдяки розвитку конкурентоспроможної банківської системи та підтримці галузей, які використовували природний потенціал країни, таких як туризм і суднобудування
Японія	Післявоєнне відновлення Японії включало реформи, підтримані США. Подолання олігархії, яка поширила свій вплив, було серйозним викликом. Японія запровадила «блакитні декларації» для прозорих компаній, які згодом дозволили частково подавати податкові декларації компаніям, які відповідають вимогам, сприяючи доброчесності бізнесу та податковій культурі
Ізраїль	Як визнаний союзник НАТО, Ізраїль для України є прикладом розбудови потужного військово-оборонного комплексу зі значним державним фінансуванням науки та інновацій. Ефективне міжнародне політичне лобіювання Ізраїлю є моделлю для України, як використовувати свою потужну діаспору в глобальній дипломатії.
Грузія	Досвід Грузії є застереженням для України. Незважаючи на значні інвестиції США після подій 2008 року, регіони, окуповані Росією, і проросійська позиція уряду підкреслюють вплив Росії та слабкі сторони громадянського суспільства, сценарій, якого Україна прагне уникнути.

Важливо розробити нову інституційну структуру. Країна може використати наявні досягнення, зокрема швидку та ефективну цифровізацію, яка спростила бюрократичні процеси та полегшила ведення бізнесу. Слід зосередитися на підвищенні продуктивності та модернізації виробничих

процесів, що є необхідними для омолодження економіки. Такий підхід не лише вирішить проблему нестачі робочої сили, а й сприятиме подальшій інтеграції України у світову економічну арену.

Розглянутий зарубіжний досвід дозволяє обґрунтувати пріоритети відновлення економіки України:

1. Зміцнення валютної стабільності – підтримання стабільного обмінного курсу гривні має вирішальне значення для контролю над інфляційним тиском. Продовження цієї політики може допомогти стабілізувати вартість товарів та послуг і позитивно вплинути на інфляційні та курсові очікування.

2. Адаптаційна підтримка бізнесу – вища, ніж очікувалось, адаптація бізнесу та домогосподарств пом'якшила економічний спад. Заходи, які можуть підтримати подальшу адаптацію, включають фінансові стимули для підприємств, які коригують свою діяльність під час кризи, наприклад, податкові пільги для тих, хто переходить на автономні джерела енергії або переходить на нічні зміни, щоб вирішити проблеми з енергопостачанням.

3. Захист енергетичної інфраструктури – з огляду на цілеспрямовані атаки на енергетичну інфраструктуру України, що призвели до значного дефіциту енергії, посилення заходів захисту критичної інфраструктури є вкрай необхідним. Це може включати посилення фізичної оборони, заходів кібербезпеки та створення стратегічних резервів критично важливих матеріалів.

4. Інвестиції в автономні енергетичні рішення – заохочення та субсидування придбання підприємствами незалежних джерел енергії для пом'якшення наслідків перебоїв з енергопостачанням. Цей захід був ефективним у минулому і може бути розширений для забезпечення безперервності бізнес-операцій в умовах цілеспрямованих атак на енергетичну інфраструктуру.

5. Пріоритезація бюджетних видатків – покращенням прогнозу зростання завдяки зменшенню дефіциту енергоресурсів та покращенню умов торгівлі, важливо визначити пріоритети бюджетних видатків для підтримки відновлення. Це може передбачати зосередження на секторах, які є ключовими для

економічного відродження країни, та забезпечення ефективного розподілу коштів.

6. Міжнародне співробітництво – продовжувати шукати міжнародну допомогу, як у формі грантів, так і кредитів, для забезпечення фінансових потреб країни. Підтримка міжнародної спільноти була значною опорою в антикризових заходах України і має бути використана і надалі.

7. Підвищення стійкості у критично важливих секторах – враховуючи стійкість, продемонстровану енергетичною системою, аналогічні заходи з розбудови стійкості мають бути застосовані до інших критично важливих секторів економіки, включаючи сільське господарство, промисловість та сферу послуг. Це може включати створення більш гнучких ланцюгів постачання, диверсифікацію джерел критично важливих ресурсів та розробку планів на випадок надзвичайних ситуацій для підприємств.

8. Сприяння торгівлі – робота над покращенням умов торгівлі, можливо, шляхом переговорів про кращий доступ до зовнішніх ринків, покращення внутрішньої транспортної та логістичної інфраструктури, а також надання допомоги підприємствам у дотриманні міжнародних стандартів та сертифікації.

Дані заходи повинні постійно оцінюватися і коригуватися відповідно до ситуації, що розвивається, з акцентом на підтримці економічної стабільності та стійкості, які дозволили Україні до цього часу впоратися з кризою.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами дослідження вирішено завдання щодо удосконалення механізмів державного антикризового регулювання економіки на підставі розробки концептуальних і методичних компонентів. За результатами дослідження у роботі сформульовано висновки й пропозиції, що мають теоретичне й практичне значення.

1. Економічний вплив і реакція: у кваліфікаційній роботі досліджується вплив війни на економіку України, підкреслюється зниження економічної активності та зайнятості. Незважаючи на ці виклики, уряд запровадив різноманітні соціальні та економічні заходи для стабілізації економіки та підтримки вразливих верств населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб.

2. Урядові ініціативи: у роботі обговорюється впровадження державних програм, спрямованих на соціальну стабільність, зменшення бідності та економічну стійкість під час війни. Серед них ініціативи щодо переміщення компаній, доступні позики та субсидії для працевлаштування, демонструючи зусилля уряду пом'якшити економічні наслідки конфлікту.

3. Цифрова трансформація: ключовим аспектом відповіді України стала швидка цифровізація державних послуг, завдяки чому багато операцій стали доступними онлайн. Ця зміна спростила бюрократичні процеси та полегшила бізнес-операції, продемонструвавши важливість цифрової трансформації для реагування на кризу.

4. Проблеми в оцінці даних: оцінка економічних, соціальних та екологічних наслідків війни в Україні є складною через характер доступних даних, значна частина яких ґрунтується на суб'єктивних експертних оцінках. Це підкреслює необхідність надійного та всебічного збору та аналізу даних.

5. Міжнародний досвід: робота опирається на досвід післявоєнної реконструкції інших країн, наголошуючи на важливості стратегічного

планування та визначення пріоритетів у зусиллях з економічного відновлення та реконструкції.

На основі проведеного дослідження сформовано наступні пропозиції:

1. Зосередитися на продуктивності та модернізації: для омолодження економіки та вирішення проблем нестачі робочої сили, необхідно зосередитися на підвищенні продуктивності та модернізації виробничих процесів. Такий підхід також може сприяти інтеграції України у світову економічну арену.

2. Пріоритезація економічного відновлення: робота пропонує кілька пріоритетів економічного відновлення, включаючи стабільність валюти, адаптацію підтримки бізнесу, захист енергетичної інфраструктури, інвестиції в автономні енергетичні рішення, визначення пріоритетів бюджетних витрат, міжнародне співробітництво, стійкість у критичних секторах і сприяння торгівлі.

3. Постійна оцінка та коригування: надзвичайно важливо постійно оцінювати та коригувати ці заходи відповідно до ситуації, що розвивається, з наголосом на підтримці економічної стабільності та стійкості.

4. Інституційна реструктуризація: розробка нової інституційної структури для кращого управління післявоєнною економікою та використання цифрових досягнень для більш ефективного управління.

5. Вивчення міжнародного досвіду: застосування уроків з досвіду післявоєнної реконструкції інших країн, зосередження уваги на стратегічному плануванні та адаптація стратегій до місцевих умов.

6. Інклюзивна економічна політика: забезпечення інклюзивності стратегій економічного відновлення з урахуванням потреб усіх верств населення, особливо тих, які найбільше постраждали від війни.

Таким чином, кваліфікаційна робота містить комплексний аналіз економічних проблем України під час конфлікту та пропонує багатогранний підхід до відновлення, наголошуючи на продуктивності, модернізації, стратегічному плануванні та міжнародному співробітництві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Becker, Torbjörn, Barry Eichengreen, Yuriy Gorodnichenko, Sergei Guriev, Simon Johnson, Tymofiy Mylovanov, Kenneth Rogoff, and Beatrice Weder di Mauro, 2022a. «A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine» CEPR Rapid Response Economics #1. Available at <https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine>.
2. Center for Economic Strategy. 2022. «Україна після перемоги: Бачення України 2030.» Available at <https://ces.org.ua/ukraine-after-victory/>.
3. Coombs W.T. Ongoing Crisis Management: Planning, *Managing and Responding*. 3rd ed. Thousands Oak: Sage. 2012.
4. Eichengreen, Barry, 2022. «How should a Marshall Plan for Ukraine work?», The Guardian, May 12, 2022. Available at <https://www.theguardian.com/business/2022/may/12/marshall-plan-for-ukraine-russian-invasion>.
5. European Commission, 2022. «Ukraine: Commission presents plans for the Union's immediate response to address Ukraine's financing gap and the longer-term reconstruction.» Available at https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121.
6. International Monetary Fund. 2016. «Ukraine: Second Review Under the Extended Fund Facility and Requests for Waivers of Non-Observance of Performance Criteria, Rephasing of Access and Financing Assurances Review-Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for Ukraine.» Available at <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr16319.pdf>.
7. Morriset J. Vietnam must boost new drivers of growth to avoid the COVID-19 economic trap. *World Bank blogs*. URL: <https://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/vietnam-must-boost-new-drivers-growth-avoid-covid-19-economic-trap>
8. O'Driscoll, D. (2018). Post-Conflict Reconstruction Good Practice. K4D Helpdesk, Brighton, UK: *Institute of Development Studies*.

https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6bdb23ed915d4a343cb9dd/494_Good_Practice_in_Post-Conflict_Reconstruction.pdf

9. Osipova A. Aspects of implementation of state support for agricultural production in Ukraine. The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P.239–243. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-31>

10. Reconstruction of Ukraine: how will politicians shape the country after the war? URL: <https://www.economicsobservatory.com/rebuilding-ukraine-how-will-policy-makers-shape-the-country-after-the-war>

11. Simola S. Teaching corporate crisis management through business ethics education. *European Journal of Training and Development*. 2014. Volume 38(5). P. 485–503.

12. Special Inspector General for Iraq Reconstruction (SIGIR), 2013. «Learning from Iraq» Available at <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA587236.pdf>.

13. Sullivan M. In Vietnam, There Have Been Fewer Than 300 COVID-19 Cases And No Deaths. Here's Why. [npr.org](https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/04/16/835748673/in-vietnam-there-have-been-fewer-than-300-covid-19-cases-and-no-deaths-heres-why?). URL: <https://www.npr.org/sections/coronavirus-live-updates/2020/04/16/835748673/in-vietnam-there-have-been-fewer-than-300-covid-19-cases-and-no-deaths-heres-why?>

14. Ukrainian Recovery Council. 2022. «Lugano Declaration». Available at <https://www.urc2022.com/conference-materials>.

15. World Bank. 2018. «Building Back Better: Achieving resilience through stronger, faster, and more inclusive post-disaster reconstruction.» Available at <https://www.gfdrr.org/en/publication/building-back-better>.

16. World Bank. 2022c. «World Bank Group Response to Global Impacts of the War in Ukraine: A Proposed Roadmap.» Available at <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf544fb23105352f4aef132bd6f40cb8-0290032022/original/WBG-Responseto-Global-Impacts-of-the-War-in-Ukraine-A-Proposed-Roadmap.pdf>.

17. Антикризове регулювання національної економіки: теорія і практика: [монографія] / А.А. Олешко; Національний університет ДПС України. Ірпінь: Видавництво НУДПСУ, 2012. 350 с.
18. Антикризове регулювання та стимулювання інноваційного розвитку національної економіки в умовах глобальних дисбалансів : монографія / Л. П. Радченко, І. В. Сідельнікова, В. В. Соляр [та ін.] ; за ред. В. В. Соляр ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2022. 415 с.
19. Бадрак Д. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови: УкрІнформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html>
20. Беккер Т., Айхенгрін Ю., Городніченко С., Гур'єв С., Джонсон Т., Милованов К., Рогофф і Б. Ведер ді Мауро. План реконструкції України. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf
21. Біль М. Зарубіжний досвід повоєнного відновлення економіки України. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.11.4>
22. Богдан Т. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html
23. Богуславська С. Регіональна антикризова політика в умовах воєнного стану. Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference «*Science and Practice: Implementation to Modern Society*». (November 6-8, 2023). Manchester, United Kingdom. С. 22–25.
24. Богуславська С. Трансформація регіонального менеджменту в умовах глобалізації для забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Бізнес-Інформ*. № 4. 2021. С. 90–97.
25. Болюбаш Є. Державне регулювання соціально-економічним розвитком територій : ретроспектива та сучасний контекст. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020 №6 С. 101–105.

26. Булик О. Стратегія відновлення економіки України після війни. *Економіка та суспільство*. Випуск № 48. 2023. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-51>

27. Буряк Г. Бігти вдвічі швидше, щоб не відстати. Навіщо Україні бути швидкою державою. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/yak-ukrajini-vistoyati-ekonoichnoshcho-take-shvidka-derzhava-i-yak-vona-pracyuyeostanni-novini-50260970.htm>

28. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2023. МінФІН. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>

29. Гірман А., Гвоздов Б., Брусенцева А. Формування стратегії розвитку України в умовах глобалізації. *Регіональні студії*. 2021. № 24. С. 116–122.

30. Городніченко Ю. Відбудувати краще, ніж було: основні принципи відновлення України. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/13/694934/>

31. Давиденко Н. Антикризове фінансове управління на підприємстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2015. Випуск 211(1). С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2015_211%281%29__17

32. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL : <https://openbudget.gov.ua/>

33. Дзюба О., Берідз, К. Розвиток соціального підприємництва в Україні та зарубіжних країнах під впливом кризи, спричиненої пандемією COVID-19. 2021. *Економіка та суспільство*, (31). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-29>

34. Дикань В. Л., Толстова А. В. Механізм державного регулювання відтворення та розвитку економіки України в ринкових умовах. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 76–77 (2022) DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.76-77.281940>

35. Дмитренко О. Як відновити країну після руйнації: досвід Південної Кореї: Полтавська Хвиля (21.06.2023). URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/>
36. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / ред. кол. С.В. Мочерний. К.: ВЦ «Академія», 2000. 864 с.
37. Євроінтеграційний портал. Розпочала роботу Координаційна платформа донорів із відновлення України. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/rozpochala-robotu-koordynaciyna-platforma-donoriv-iz-vidnovlennya-ukrayiny-0>
38. Єпіфанова І., Болотнов Д. Місце стратегії в системі антикризового управління підприємствами. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 3. С. 335–338.
39. Жадько А. Антикризове управління підприємством: сутність, етапи здійснення та основні антикризові заходи. URL: <http://intkonf.org/zhadko-ao-antikrizove-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-etapi-zdiysnennya-ta-osnovni-antikrizovi-zahodi/>
40. Звіт «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України» (Second Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment – RDNA2). URL : <https://iceg.com.ua/wp-content/uploads/2022/09/SHvidka-otsinka.pdf>
41. Іванов С.В. Економічне відтворення і розвиток країни після збройних конфліктів та воєн: невтрачені можливості для України. *Економіка України*. 2019. №1. С.75–88.
42. Індекси споживчих цін. *Національний банк України*. URL:<https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>
43. Коваль Н. Особливості програми антикризового управління в процесі глобалізації економіки. *Економіка та суспільство*. 2021. № 30. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-43>
44. Косаревич С. Післявоєнна відбудова Боснії і Герцеговини: *Центр Дністрянського*. URL: <https://dc.org.ua/news/reconstruction-bosnia>

45. Коюда В. Управлінські рішення в системі антикризового управління підприємством. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 1 (52). С. 153–159.

46. Кушнір Н.Б., Войтович Д.С. Особливості антикризового управління та економічної діагностики підприємства в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_5_16

47. Ладунка І., Андрюшина О. Антикризове управління підприємством. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 278–281.

48. Лігоненко Л. Антикризове управління підприємством в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 161–170.

49. Марачевська А. Практична цінність антикризового управління підприємством у воєнний та післявоєнний час в Україні. *SWorldJournal*. 2022. № 13-02. С. 8–13.

50. Мельник К., Негода А. Вплив пандемії COVID-19 та війни в Україні на світову логістику. *Економіка та суспільство*. 2022. (39). DOI: 10.32782/2524-0072/2022-39-3

51. Мудрак Р., Ревуцька А., Осіпова А., Пархоменко Л. Макроекономічна нестабільність – безробіття. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2021. Вип. 99. Ч.2. С. 103–115. URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/99/99.2/10.pdf>

52. Національний банк України «Державний бюджет». URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>

53. Одношевна О., Мінковська А., Саванчук, Т. Антикризове управління як елемент удосконалення системи економічної безпеки в сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-9>

54. Осіпова А. Моделі системного формування та реалізації державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва. *Збірник наукових*

праць Уманського НУС. 2020. Вип. 97. Ч.2. С. 143–156. URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/97/13.pdf>

55. Погарська О. Економіка України в умовах війни. *Національний банк України*. 2023. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4

56. Приходько Н. Сутність антикризового управління на підприємстві. URL: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/potatuev/library/article02.htm>

57. Прожитковий мінімум в Україні 2023. *Мінфін*. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>

58. Родченко В. В. Концептуальні підходи до проблеми побудови системного антикризового управління підприємством. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/PSPE/2010_2/Rodchenko_210.htm

59. Сливка Т., Кудласевич О. Дідківська Л. Теорія і практика пошуку оптимального поєднання ринкових принципів та державного регулювання економіки. *Науковий збірник «InterConf+»*, 2022. (18(95), 61–72. <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.01.2022.005>

60. Соболева Г. Формування антикризової політики управління підприємством. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-54>

61. Статистика зовнішнього сектору – НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

62. Стешенко О., Масалигіна В. Антикризове управління в умовах пандемії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 70–71. С. 75–82.

63. Трофимчук О. Державне регулювання економіки: теоретичне переосмислення в ххї столітті. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 206–212. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.6.206

64. Україна представила план відновлення країни – подробиці. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/07/04/novyna/suspilstvo/ukrayina-predstavyla-plan-vidnovlennya-krayiny-podrobyczy>

65. Фінансово-економічні наслідки війни. LB.ua.
https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html
66. Шевчук В. Використання превентивного антикризового управління для стабілізації ринкової позиції підприємства. *Бізнесінформ*. 2019. № 5. С. 264–268.
67. Шуба Т., Луняка В., Сашкова А. Шлях економічного розвитку Польщі до та після вступу до Європейського Союзу. *Економіка і суспільство*. 2017. №. С.150-156
68. Юрків Ю. Від руїн до світового лідерства в економіці: *Економічна Правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/27/688588/>
69. Яременко О. Антикризове державне регулювання економіки в Індонезії в умовах пандемії COVID-19. *Економічний простір*. 2022. № 181. С. 48–54.
70. Ярмак О. Визначення сучасних факторів економічного розвитку країн Євросоюзу та світу. *Економіка та суспільство*. 2022. (45).
<https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-22>